

Józef Glemp

Polskie sądownictwo kościelne w latach 1945-1970

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 14/3-4, 169-225

1971

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. JÓZEF GLEMP

POLSKIE SĄDOWNICTWO KOŚCIELNE W LATACH 1945—1970

Treść:

1. Wznowienie sądownictwa kościelnego po wojnie (1945—1947).
2. Problem trzeciej instancji.
3. Formowanie się sądów I instancji na Ziemiach Odzyskanych.
4. Zmiany w sądach kościelnych w Lubaczowie, Przemyślu i Drohiczynie.
5. Trudności w sądach III instancji w Gnieźnie i w Krakowie.
6. Reorganizacja sądów III instancji.
7. Apelacje do IV lub dalszej instancji.
8. Zjazdy Oficjałów.
9. Sprawa „dekretów wdowieństwa” na podstawie domniemanej śmierci współmałżonka.
10. Adwokaci i pomoc prawna dla stron w procesie „nullitatis matrimonii”.
12. Prace nad ujednoczeniem nazw sądów oraz formularzy proceduralnych.
Dodatek źródłowy.

1. Wznowienie sądownictwa kościelnego po wojnie (1945—1947)

Po wojnie zakończonej 9 maja 1945 r. zmieniły się granice Polski, a więc także zmianie uległa organizacja diecezji, dotkniętych zmianą granic. Metropolie wileńska i lwowska w ogromnej części znalazły się poza granicami Polski. Odpadło całkowicie terytorium diecezji łuckiej. Z Archidiecezji lwowskiej pozostała część z ośrodkiem w Lubaczowie, z archidiecezji wileńskiej część z ośrodkiem w Białymstoku oraz część diecezji pińskiej z nową stolicą biskupią w Drohiczynie. Wróciły natomiast do Polski tereny Śląska, Pomorza Zachodniego wraz z obszarami należącymi do archidiecezji wrocławskiej, do dawnej diecezji kamieńskiej, lubuskiej i prałatury pilskiej, oraz Ziemie Północne, stanowiące większą część diecezji warmińskiej¹.

Wielka migracja ludności polskiej i katolickiej z terenów wschodnich sprawiła, że Ziemie Zachodnie i Północne, w przeci-

¹ Por. S z u b a Z d z., *Na Ziemiach Zachodnich po wiekach odzyskanych*, Życie i Myśl 5/1970 s. 8 i n.

wieństwie do czasów przedwojennych, zamieszkała ludność w ogromnej większości katolicka. Kościół katolicki stanął wobec niezmiernie trudnego zadania zorganizowania życia religijnego na tych terenach. Diecezje Polski centralnej nie mogły w sposób wystarczający pomóc Ordynariatom na Ziemiach Odzyskanych, ponieważ same odczuwały brak duchowieństwa. W niektórych diecezjach, na skutek działań wojennych i obozów koncentracyjnych, duchowieństwo wyginęło niemal do połowy². Spustoszenia wojenne, bieda, zniszczone miasta, brak budynków, utrudniona komunikacja — powiększały trudności.

Życie religijne jednak zaczynało kiełkować natychmiast tam, gdzie ustępowała okupacja. Kapłani wracali z obozów koncentracyjnych, z więzień, z wygnania, z zagranicy i obejmowali parafie. Wśród pierwszych powracających z obczyzny znalazł się Prymas Polski, ks. kardynał August Hlond³. Mimo trudów wskrzeszania życia religijnego w swoich archidiecezjach: gnieźnieńskiej i poznańskiej, Prymas Polski podjął się odważnego dzieła organizowania życia religijnego na Ziemiach Odzyskanych. Dzięki jego inicjatywie i śmiałej zapobiegliwości powstają Administracje Apostolskie z ośrodkami w Opolu i Gorzowie Wlkp., a także w dawniejszych stolicach biskupich: we Wrocławiu, Gdańsku i na Warmii z nową siedzibą w Olsztynie. Trzeba było zaradzać najbardziej elementarnym potrzebom życia religijnego: obsadzać parafie i tworzyć ośrodki duszpasterskie. Kapłanów było mało, na jednego z nich przypadało początkowo po kilka parafii. Naszkicowanie tej sytuacji potrzebne jest do zrozumienia, że sądownictwo kościelne nie mogło rozwinąć się natychmiast.

Zorganizowanie sądu kościelnego nie nastęrczało trudności tam, gdzie przed wojną taki sąd był. Byle tylko byli kompetentni kapłani. Gorzej natomiast było na tych terenach Ziemi Zachodnich, gdzie nie było stolicy biskupiej, a więc żadnej tradycji kościelno-sądowniczej, żadnych budynków. Ks. kardynał Hlond zarządził temu w ten sposób, że sprawy sporne, a zwłaszcza dotyczące nieważności małżeństwa, w nowopowstałych Administracjach Apostolskich przeniósł do kompetencji diecezji centralnych. W ten sposób

² Na temat strat duchowieństwa w poszczególnych diecezjach: por. Biskupski Stefan ks., *Danina krwi...*, Ateneum Kapłańskie t 45 (1946) s. 92—94. Według obliczeń tam zawartych diecezja wrocławska straciła 49,2% duchowieństwa, gnieźnieńska 48,8%, chełmińska 47,8%. Także *Sacrum Poloniae Millenium*, Rzym 1965 t. XI.

³ Kardynał Prymas Hlond uwolniony został z więzienia w Wiedenbrück przez Amerykanów dnia 1. IV. 1945 r. Jeszcze w kwietniu tegoż roku dostał się do Włoch i do Rzymu, skąd wyjechał dnia 11. VII. 1945 r., uzyskując dla siebie odpowiednie upoważnienia z dnia 8. VII. 1945 r. Powrót do Poznania nastąpił w dniu 20. VII. 1945. Por. Filipiak B. ks., *Niektóre wiadomości o Kardynale Hlondzie z czasów wojny 1939—1945*, *Sacrum Poloniae Millenium* t XI ss. 489—490.

jurysdykcję nad sprawami sądowymi z terenu Administracji w Opolu przeniósł do Katowic, z Gdańska do Pelplina, z terenu Warmii i Gorzowa do Poznania. Jedynie we Wrocławiu zaraz zorganizowano sąd pierwszej instancji. W ten sposób już w r. 1946 wszystkie jednostki administracji kościelnej w Polsce miały zapewnione funkcjonowanie sądownictwa w pierwszych instancjach⁴.

Organizacja sądów apelacyjnych drugiej instancji opierała się na ustaleniach przedwojennych, zgodnie z kan. 1594 §§ 1 i 2. Nie nastęczało to także teraz specjalnych trudności, zwłaszcza że nowe ośrodki administracji kościelnej miały swe pierwsze instancje w dawnych diecezjach. Do załatwienia pozostała jedynie archidiecezja wrocławska, która mając własny trybunał, nie mieściła się w dotychczasowej hierarchii sądów kościelnych. Dokonał tego ks. kardynał Hlond na podstawie pisma Kongregacji Konsystorialnej z dnia 23. XII. 1946 r. nr 856/46, potwierdzonego przez tęże Kongregację pismem z dnia 16. VI. 1947 r., wydając zarządzenie dnia 14. VII. 1947 r., że „sprawy sądowe rozpatrywane w I instancji przez Sąd Duchowny we Wrocławiu, sądzone będą w drugiej instancji przez Trybunał Arcybiskupi w Poznaniu, perdurantibus praesentibus adiunctis”.

W tym także okresie dokonała się zmiana drugiej instancji dla Metropolitalnego Sądu w Warszawie. Na prośbę kard. Hlonda, jako Arcybiskupa warszawskiego, Kongregacja Konsystorialna ex Audientia SS.mi, dnia 19. IV. 1947 r. zezwoliła na wybranie, w miejsce lubelskiego, sąd kościelny w Poznaniu jako drugą instancję⁵.

2. Problem trzeciej instancji

Nie wszystkie sprawy o nieważność małżeństwa kończą się na II instancji. Niektóre, a tych po wojnie było dużo, wymagały rozpatrzenia przez III instancję — czyli zgodnie z prawem powszechnym (kan. 1598 § 1 i kan. 1599 § 1 n. 2) — przez Rotę Rzymską. Wysyłanie akt do Rzymu było niezwykle kłopotliwe, bo, pomijając

⁴ Ks. Kardynał Hlond działał na podstawie specjalnych uprawnień nadanych mu przez Stolicę Apostolską (Kongregację dla Spraw Nadzwyczajnych Kościoła) z dnia 8. VII. 1945 i 4. III. 1946 r. Nr 1627/46.

Wiadomości o zarządzeniach, dekreтах, pismach, o ile nie jest podane źródło publikowane, czerpane są w niniejszym artykule z Archiwum Sekretariatu Prymasa Polski, gdzie chronologicznie zebrane są akta od r. 1945 w teczках „Organizacja Sądów Duchownych w Polsce” oraz „Sąd kościelny”.

⁵ Ks. Kardynał Hlond był już wówczas arcybiskupem warszawskim. Unia personalna, łącząca arcybiskupstwo gnieźnieńskie z poznańskim od r. 1821 (bulla De salute animarum), zawieszona została z dniem 4. III. 1946 r., kidey to zarządzeniem papieskim osoba Prymasa Polski połączyła unią personalną „pro hac vice” archidiecezję gnieźnieńską i warszawską. Tekst dekretu zmiany sądów II instancji zob. załącznik II a.

trudności komunikacyjne, trzeba było akta przetłumaczyć na język łaciński (względnie francuski lub włoski), co przy braku kapłanów w ogóle, a kwalifikowanych pod tym względem w szczególności, stanowiło ogromną trudność. Zresztą i tak trzeba było tłumaczyć sprawę „dispensationis super rato et non consummato”. Dlatego też obaj kardynałowie: Prymas Polski August Hlond i kard. Adam Sapieha, Metropolita krakowski zwrócili się do Stolicy Apostolskiej z prośbą o utworzenie w Polsce III instancji dla sądów kościelnych. Kongregacja dla spraw nadzwyczajnych Kościoła, z polecenia Papieża Piusa XII, wydała dekret dnia 25. X. 1946 r. nr 7800/46, upoważniający obydwu kardynałów do zorganizowania trzeciej instancji apelacyjnej przy sądach kościelnych w Gnieźnie lub w Krakowie. Dekret obydwóch kardynałów, erygujący trybunały III instancji w Gnieźnie i w Krakowie, wydany został w Krakowie dnia 29 marca 1947 r.⁶ W ten sposób powołano do życia dwa trybunały, które obok Roty Madryckiej miały rozstrzygać sprawy w trzeciej instancji, bez potrzeby uciekania się do Roty Rzymskiej.

Nowe trybunały rozpoczęły swą działalność z dniem 1 maja 1947 r. Miały one zasadniczo kierować się zasadami przewidzianymi w Kodeksie Prawa Kanonicznego dla II instancji (kanony 1594—1596). Wynika to z tenoru Dekretu Kongregacji, która daje kardynałom prawo „deferendi tribunali ecclesiastico Gnesnensi vel Cracoviensi iudicium tertiae instantiae” bez jakichkolwiek specjalnych uprawnień czy zastrzeżeń, poza tymi wynikającymi z prawa ogólnego, a wyszczególnionymi w dekreście kardynałów: nie wolno sądzić sprawy już raz w danym trybunale rozstrzyganej⁷; ma być zachowana zasada kolegialności trzech sędziów⁸; w wyrokach zaś należy wyraźnie zaznaczyć o pozwoleniu udzielonym przez Stolicę Apostolską w dniu 25. X. 1946; nienaruszone pozostaje prawo odwołania się do Sygnatury Apostolskiej⁹.

Ani facultates udzielone Kardynałom, ani ich dekret wykonawczy, nie określiły natury trybunałów trzeciej instancji i ich władzy. Przeważało wówczas przekonanie, że były to trybunały dele-

⁶ Tekst opublikowany: *Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej* 4/1947 s. 156—158 oraz *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* 5/1947 s. 101—102. Załącznik I.

⁷ „Causae iudicatae in prima et secunda instantia ab uno Tribunali nullo pacto possunt videri ab eodem Tribunali in tertia instantia” — dekret ad 3; por. kan. 1571.

⁸ „Omnes causae in tertia instantia collegialiter a tribus iudicibus praeside Officiali vel Viceofficiali cognoscendae sunt, salvo praescripto can. 1576 § 1 n. 2” — ad 5.

⁹ „Contra decisiones et sententias utriusque tribunalis tertiae instantiae datur recursus ad Supremum Signaturae Tribunal ad normam can. 1603 § 1” — ad 7.

gowane i apostołskie¹⁰. Miało to w praktyce późniejszych lat, w odniesieniu do sądu w Tarnowie, zasadnicze reperkusje. Tymczasem, jak się dzisiaj wydaje, trybunały te nie były „Apostolskie”, można mieć nawet wątpliwości, czy władza ich była delegowana, czy też ad instar ordinariae. Wyrażenia dekretu rzymskiego sugerują, że natura tych instancji jest taka sama, jak zwykłych sądów apelacyjnych, które w Kodeksie określa się jako zwyczajne¹¹. Trybunały Gnieźnieński i Krakowski III instancji nie były więc nowymi sądami, ale już istniejącymi i działającymi potestate ordinaria, którym Stolica Apostolska przyznała rozsądzanie spraw w trzeciej instancji. Przyznanie dalszego stopnia jurysdykcji sądowej per se nie jest równoznaczne z delegowaniem władzy, ponieważ Rota Rzymska nie jest trzecią i dalszą instancją w sposób eksklusywny, co wynika z kanonu 1599 § 1 n. 2: „ab aliis tribunalibus in secunda vel ulteriore instantia iam cognitis”. Jedynie czasowy, jakkolwiek nie określony bliżej żadnym terminem, charakter udzielonej władzy upodabnia ją do delegowanej.

Najważniejszym jednak osiągnięciem dekretu Kardynałów jest ustanowienie hierarchii sądów kościelnych w Polsce. Dokonano tego, zatrzymując istniejący porządek na płaszczyźnie II instancji i przydzielając poszczególne sądy drugiej instancji do jednego z dwóch trybunałów trzeciej instancji. W ten sposób Trybunał Metropolitalny Gnieźnieński stał się instancją trzecią dla Sądu Metropolitalnego w Krakowie, Lubaczowie i Białymstoku, dla Arcybiskupiego Sądu Duchownego w Poznaniu, jako sądu apelacyjnego dla Krakowa i Lubaczowa, oraz dla Sądu Kościelnego we Włocławku, który rostrzygał sprawy archidiecezji poznańskiej w II instancji.

Trybunał III instancji w Krakowie objął pozostałe sądy II instancji, a mianowicie: Trybunał Metropolitalny Gnieźnieński, Sąd Metropolitalny Warszawski, Arcybiskupi Sąd Poznański dla spraw rozpatrywanych w trybie apelacyjnym od Sądu Warszawskiego oraz Sąd Biskupi w Pelplinie jako II instancję spraw rozpatrywanych w I instancji w Gnieźnie.

Schematycznie hierarchia sądów kościelnych w Polsce po dekreście Kardynałów z dnia 29. III. 1947 r. przedstawiała się następująco:

I instancja	II instancja	III instancja
Białystok	Łomża	Gniezno
Częstochowa	Kraków	Gniezno
Drohiczyn	Białystok	Gniezno

¹⁰ Trybunał III instancji w Krakowie używał pieczęci: „Delegowany Apostolski Trybunał Sądowy III instancji w Krakowie”.

¹¹ Kodeks Prawa Kanonicznego Lib. IV, tit. II, cap. II: „De tribunalii ordinario secundae instantiae”.

Katowice	Kraków	Gniezno
Gorzów (zob. Poznań)		
Kielce	Kraków	Gniezno
Kraków	Poznań	Gniezno
Lubaczów	Poznań	Gniezno
Łomża	Białystok	Gniezno
Opole (zob. Katowice)		
Poznań	Włocławek	Gniezno
Przemyśl	Lubaczów	Gniezno
Tarnów	Kraków	Gniezno
Wrocław	Poznań	Gniezno
Gdańsk (zob. Pelplin)		
Gniezno	Pelplin	Kraków
Lublin	Warszawa	Kraków
Łódź	Warszawa	Kraków
Olsztyn (zob. Poznań)		
Pelplin	Gniezno	Kraków
Płock	Warszawa	Kraków
Sandomierz	Warszawa	Kraków
Siedlce	Warszawa	Kraków
Warszawa	Gniezno	Kraków
Włocławek	Gniezno (Poznań)	Kraków

Sąd kościelny we Włocławku, mający tradycyjnie instancję II w Poznaniu, nie był w dekrecie wymieniony. Wobec powstałej wątpliwości Kardynałowie wydali dekret uzupełniający¹², który przydzielał sprawy sądu włocławskiego trybunałowi III instancji w Gnieźnie. Jednakże i to uzupełnienie w praktyce zawiodło, ponieważ sąd włocławski z prawa powszechnego miał mieć instancję apelacyjną w Gnieźnie jako sąd diecezji sufragalnej. Dotychczasowe sądzenie spraw włocławskich w Poznaniu wynikało z okoliczności, że archidiecezje gnieźnieńska i poznańska były połączone unią personalną od r. 1821. W r. 1926 biskup włocławski St. Zdzitowiecki wybrał dla Włocławka Sąd Arcybiskupi w Poznaniu i obydwie sądy były dla siebie nawzajem apelacyjnymi. W r. 1946 archidiecezje gnieźnieńska i poznańska zostały rozdzielone i de iure Włocławek winien mieć trybunał apelacyjny w Gnieźnie¹³. Mimo uzupełniającego dekretu, o którym mowa, biskup Radoński z Włocławka załatwił sprawę osobiście z kardynałem Hlondem i na mocy tego postanowienia sąd w Gnieźnie był sądem apelacyjnym dla Włocławka, podczas gdy ten ostatni nie przestał być II instancją dla Poznania¹⁴.

¹² Dekret z dnia 20 X 1947. Załącznik IV.

¹³ Kan. 1594 § 1.

¹⁴ Sprawę referuje list arcybiskupa poznańskiego Walentego Dymka do biskupa A. Pawłowskiego we Włocławku z dnia 1 IV 1954.

Wobec takiego stanu rzeczy trybunał gnieźnieński nie mógł być instancją trzecią dla Włocławka. Zaczęto więc sprawy włocławskie, rozpatrywane w II instancji w Gnieźnie, kierować do Krakowa. Oficjał krakowski ks. Jan Krzemieniecki zaraz zgłosił zastrzeżenia co do kompetencji sądu krakowskiego (12. IX. 1947), wobec czego Kardynałowie nadali Sądowi Metropolitalnemu w Krakowie kompetencje względem spraw włocławskich w trzeciej instancji¹⁵.

Trudności, jakie wywołał dekret z dnia 29. III. 1947 r., powstały sąd, że sąd poznański dla spraw rozpatrywanych w trybie apelacyjnym u siebie miał dwa różne trybunały trzeciej instancji, w zależności od tego, w jakim trybunale I instancji sprawa była rozpatrywana. Dekret natomiast nie wymieniał wszystkich pierwszych instancji, które wówczas trafiały do Sądu Arcybiskupiego w Poznaniu.

3. Formowanie się sądów I instancji na Ziemiach Odzyskanych (1947—1957)

Jak wiadomo, sprawy małżeńskie z terenu Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. rozstrzygał bezpośrednio po wojnie Sąd Arcybiskupi w Poznaniu. Ówczesny Administrator Apostolski w Gorzowie Wlkp. ks. Edm. Nowicki bardzo zabiegał, by zorganizować własny trybunał. Nie było to zadanie łatwe, ponieważ Administratura Apostolska w Gorzowie była terenem najuboższym pod względem duchowieństwa. Te trudności uwidaczniały się od samego początku, także wtedy, gdy sprawy gorzowskie rozpatrywał sąd duchowny w Poznaniu. Trzeba było bowiem uciekać się do „rekwizycji”, czyli przesłuchiwanie świadków w terenie przez miejscowych duszpasterzy. Tworzenie sądów delegowanych w terenie na podstawie kanonu 1770 § 2 n. 4 nie było łatwe, bowiem powyższy kanon, interpretowany w harmonii z kanonem 1587 § 1, postulujący udział obrońcy wężła małżeńskiego (lub jego cytacji) pod sankcją nieważności akt, wymagał dla przesłuchania choćby jednego świadka trzyosobowego składu. Zebranie trzech kapłanów w ówczesnych warunkach duszpasterzowania na rozległych terenach administracji gorzowskiej było niesłychanie trudne. Dlatego też kard. Hlond zwrócił się do Sygnatury Apostolskiej dnia 15. VII. 1947 r. prosząc o przywilej, by na ziemi Kamieńskiej, Lubuskiej i dawniejszej prałatury pilskiej, przesłuchanie świadków mogło odbywać się bez udziału notariusza i obrońcy wężła. Sygnatura Apostolska dnia 19. XI. 1947 nr 966/947 C.P. nie zgodziła się na dokonywanie przesłuchań bez notariusza, motywując, że może do tego dobrany być człowiek świecki. Zgo-

¹⁵ Dnia 22 X 1947.

dziła się natomiast na nieobowiązkową obecność obrońcy węzła, o ile on uprzednio przygotowuje pytania a potem zeznania przeczyta i podpisze. Z tego przywileju sąd w Gorzowie korzysta po dziś dzień¹⁶.

Utworzenie sądu duchownego w Gorzowie nastąpiło w r. 1950. Nowy trybunał, którego oficjałem został ks. Józef Michalski, rozpoczął działalność z dniem 1. XI. 1950 r. Mając zgodę Arcybiskupa Dymka z Poznania, Prymas Polski Stefan Wyszyński ustanowił Arcybiskupi Sąd w Poznaniu sądem apelacyjnym dla Gorzowa. Jako trzecia instancja osobnym dekretem naznaczony został dla Gorzowa Trybunał Metropolitalny w Gnieźnie¹⁷. W ten sposób odciążono Sąd Kościelny we Włocławku, który odtąd przestał rozpatrywać sprawy gorzowskie w II instancji. Sąd Biskupi w Gorzowie Wlkp. wkrótce rozpoczął ożywioną działalność, wyrokując o ważności czy nieważności setek rozbitych małżeństw. Prymas Polski przekazał oficjałowi w Gorzowie uprawnienia zastrzeżone ordynariuszowi. W r. 1951 mianował dwóch sędziów prosynodalnych, a w roku następnym — czterech.

Również Administracja Apostolska w Opolu czyniła starania, by przez utworzenie własnego trybunału odciążyć Sąd Biskupi w Katowicach. Administrator Apostolski ks. Bolesław Kominek już w r. 1948 zamyślał zorganizować własny sąd, planując obranie Sądu Metropolitalnego w Krakowie jako II instancji. W tej sprawie wysłał do Rzymu dwa odpowiednie pisma. Pismo Kongregacji konsystorialnej z dnia 4. X. 1949 r. postanawiało, by sprawy opolskie, rozpatrywane w I instancji w Katowicach, kierowane były w trybie apelacyjnym do Sądu Metropolitalnego w Krakowie. Jednak dopiero za staraniem ówczesnego Wikariusza Kapitulnego ks. Emila Kobierzyckiego, w r. 1951 Prymas Polski erygował sąd kościelny dla terytorium Śląska Opolskiego¹⁸. Równocześnie z erekcją trybunału Prymas Polski Stefan Wyszyński mianował oficjałem sądu ks. Wacława Wyciska i nadał mu facultates przysługujące ordynariuszowi w sprawach sądowych. Mianował również dalszych członków trybunału. W rok potem (20. IX. 1952). Prymas Polski nazaczył Trybunał Metropolitalny Gnieźnieński jako trzecią instancję dla spraw opolskich¹⁹. Nie rozstrzygało to jednak wątpliwości, jaki sąd jest dla Administracji Opolskiej sądem apelacyjnym. Dotychczas sprawy Śląska Opolskiego, rozstrzygane w I instancji w Katowicach, kierowane były do Sądu Metropolitalnego w Krakowie jako II instancji. Z chwilą jednak powstania sądu kościel-

¹⁶ Zał. V.

¹⁷ Dekrety wydane były dnia 11 X 1950 nr 2315/50/P oraz 10 XI 1950 nr 2551/50/P. Zał. XIV i XV.

¹⁸ Zał. XVI.

¹⁹ Zał. XVIII.

nego w Opolu, sąd w Krakowie nie stawał się ipso facto instancją apelacyjną. Sekretariat Prymasa Polski, do którego skierowano powyższe wątpliwości, interpretując wydane dekrety, potwierdził, że drugą instancją dla sądu w Opolu jest Sąd Metropolitalny w Krakowie. Wątpliwości jednak pozostały, mimo że sąd krakowski kontynuował rozpatrywanie spraw opolskich. Dlatego też Metropolita Krakowski kard. Karol Wojtyła pismem skierowanym do Prymasa Polski dnia 14. V. 1968 r. stanął na stanowisku istnienia dubium co do kompetencji Sądu Metropolitalnego w Krakowie w tych sprawach. Wobec tego Prymas Polski, powołując się na „specialissimae facultates a Sancta Sede tributae” sanował „ad cautelam” sprawy opolskie rozstrzygane po r. 1951 w instancji apelacyjnej w Krakowie²⁰, a jednocześnie zatwierdził istniejącą praktykę, ustanawiając Sąd Metropolitalny w Krakowie drugą instancją dla spraw opolskich, a Sąd Metropolitalny w Warszawie jako instancję trzecią²¹.

Jako ostatni utworzony został Sąd Biskupi Diecezji Warmińskiej. Po wojnie, na mocy dekretu Prymasa Polski kard. Hlonda, sprawy diecezji warmińskiej rozpatrywał sąd kościelny w Poznaniu, a sąd duchowny w Warszawie był II instancją. Trwało to do r. 1954, kiedy to Sąd Arcybiskupi w Poznaniu, przeciążony ilością spraw zaczął odmawiać przyjmowania spraw z Olsztyna. Ordynariusz w Olsztynie w tej sytuacji delegował różne sądy kościelne w Polsce do rozpatrywania spraw warmińskich „ad casum”. W r. 1957 biskup Wilczyński zdołał zebrać w Olsztynie grono kapłanów mogących poprowadzić instytucję sądową. Trybunał erygowany został w oparciu o dekret Prymasa Polski dnia 15. III. 1957 r. Druga instancja dla Warmii pozostała w Warszawie²².

Jedynie diecezja gdańska, jeden z najmniejszych ośrodków administracji kościelnej w Polsce, pozostała przy kompetencji Sądu Biskupiego w Pelplinie do spraw I instancji terenu gdańskiego, co ze względu na położenie i komunikację nie nastęrcza większych trudności.

4. Zmiany w sądach kościelnych w Lubaczowie, Przemyślu i Drohiczyne

Według organizacji sądownictwa z r. 1947 Lubaczów był instancją apelacyjną dla sądu I instancji w Przemyślu. Dla małego terytorium Lubaczowa, na którym pracowało zaledwie 58 kapłanów, było rzeczą ogromnie trudną sprostać wymaganiom dwóch instancji. Dlatego też arcybiskup E. Baziak z Lubaczowa, po śmierci

²⁰ Dekret z dnia 20 N 1968 nr 1431/68/P. Zał. XXXV.

²¹ Zał. XXXVI.

²² Zał. XXVII.

kard. Hlonda, zwrócił się d. 29. IX. 1949 r. do kard. Sapiehy o utworzenie drugiej instancji w Przemyślu. Nowa instancja w Przemyślu miała być przede wszystkim sądem apelacyjnym dla spraw I instancji z tejże diecezji przemyskiej. W ten sposób Lubaczów miał się uwolnić od nieproporcjonalnych do sił trudów instancji apelacyjnej. Zatrzymywał jedynie sprawy z własnego terenu, które w trybie apelacyjnym wysyłał do Poznania. Kard. Sapiaha, powołując się na facultates specialissimae z dnia 28. II. 1949, mając zapewnioną zgodę Ordynariusza przemyskiego biskupa Bardy, ustanowił w Przemyślu drugą instancję, na czas nieokreślony: „ad tempus perduratonis causae”²³.

Takie rozwiązanie sprawy nie sprzeciwiało się ani dekretowi Kardynałów z d. 29. III. 1947, ani kan. 1571, ponieważ nowa instancja w Przemyślu była sądem numerycznie różnym od instancji pierwszej, o czym świadczy odrębność przewodniczącego²⁴. Diecezja przemyska, dysponująca wystarczającą ilością wykształconych kapłanów, mogła podjąć zadanie.

Druga instancja w Przemyślu przetrwała do r. 1966, kiedy to Oficjał tejże instancji, biskup W. Tomaka, zaproponował rezygnację ze swego stanowiska z racji podeszłego wieku. Biorąc pod uwagę przedłożenia biskupa przemyskiego Tokarczuka, Prymas Polski kard. Wyszyński ustanowił sądem apelacyjnym dla diecezji przemyskiej Sąd Biskupi w Lublinie, a następnie desygnował Sąd Metropol. Warszawski jako trzecią instancję dla spraw przemyskich²⁵.

Tymczasem sąd w Lubaczowie nie mógł podjąć napływającym sprawom, do których był kompetentny jako I instancja. Najpierw w r. 1954 oficjał sądu i kanclerz kurii w Lubaczowie w imieniu ordynariusza zwrócił się do Przewodniczącego Episkopatu Polski o przywilej dla tych, którzy zawarli małżeństwo przed r. 1946 na terenie archidiecezji lwowskiej a obecnie żyjąc w rozproszeniu mają nieraz jedyny sąd właściwy w Lubaczowie, jako kompetentny *ratione contractus*, — by mogli wnieść swe sprawy do trybunału miejsca swego zamieszkania, pomijając zasadę „actor sequitur forum rei”²⁶.

Prośba o tego rodzaju przywilej jest charakterystyczna dla ówczesnej sytuacji społecznej ludności, która w okresie powojennym migrowała masowo z terenów wschodnich w różne okolice Polski, będąc długo elementem ruchliwym, bez *domicilium* w sensie kano-

²³ Zał. X.

²⁴ *Rocznik Diecezji Przemyskiej* 1952 s. 13.

²⁵ Dekret z dnia 8 XII 1966 nr 4194/66/P i z dnia 30 III 1968 nr 968/68/P. Zał. XXXIII i XXXIV.

²⁶ Zał. XIX. Przywilej ten przedłużony został przez Prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego na dalsze 5 lat, dnia 22 XI 1960 r.

nicznym²⁷. Nadto w czasie wojny wiele małżeństw rozpadło się. Wielu mężczyzn nie wróciło z wojny pozostając za granicą bądź jako byli: wojskowi, bądź jako wyzwoleni z obozów, wielu wreszcie pozostało jako zaginionych, co do których nie można było wydać świadectwa zgonu. Nie mało wreszcie osób, korzystając z rozluźnienia obyczajowego, jakie niesie wojna, pozostawiło współmałżonka, starając ułożyć sobie życie inaczej na obcym terenie i usiłując nieraz zawierać związki bigamiczne. Do tego rodzaju zjawisk przepisy kanoniczne nie były dostosowane, zwłaszcza że większość powództw, szukających orzeczenia nieważności swoich nieszczęśliwych czy rozbitych małżeństw, a jeszcze bardziej uregulowania wobec Kościoła istniejących już związków faktycznych czy cywilnych, pochodziła od kobiet. Kobieta zaś „a viro legitime non separata, necessario retinet domicilium viri sui”²⁸. Tak więc kobiety opuszczone przez mężów, jakkolwiek mogły mieć quasi-domicilium, to jednak obowiązywało je domicilium męża, o ile naturalnie nie miały prawnej separacji w myśl kanonów 1130—1132. Sytuacja komplikowała się jeszcze dodatkowo, gdy mąż przebywający za granicą, starał się zaskarżyć małżeństwo, a żona przebywała w kraju, to wtedy de iure kompetentny był sąd jego zamieszkania, choćby czasowego, o ile nie mógł lub nie chciał skierować się do sądu właściwego *ratione contractus*. Jednakże ów „*iudex loci in quo matrimonium celebratum est*” dla wielu nie istniał, jak np. dla terytorium dawniejszej diecezji łuckiej.

Dlatego też raczej faktyczne jak najbardziej postulowały, by dla Lubaczowa wyjednać ów przywilej, tym bardziej że Lubaczów, leżący nad granicami kraju, o niełatwej wówczas komunikacji, był trudno dostępny dla zainteresowanych, żyjących przeważnie w drugiej części Polski. Nadto skromny zasób możliwości: na terytorium

²⁷ Kan. 92 i 93 KPK.

²⁸ Kan. 1964. Był on przedmiotem autentycznej interpretacji tak ze strony Komisji Interpretacyjnej jak i ze strony Kongregacji Sakramentów. Komisja Interpret. dnia 14 VI 1922 r. orzekła, że żona opuszczona przez męża (a viro malitiose deserta), mająca swoje quasi-domicilium, nie może zaskarżyć nieważność małżeństwa przed sądem swego miejsca zamieszkania. — AAS XIV (1922) s. 529 ad XIV. Instrukcja Kongregacji Sakramentów z r. 1929 (AAS XXII s. 168 i n.) oraz z r. 1936 (AAS XXVIII s. 366 i n.) polecają zastosowanie wszelkich ostrożności w wypadku, gdy sprawę przejmuje sąd, na którego terenie strona ma jedynie quasi-domicilium. W wypadku, gdy mąż jest powodem, a ma tylko quasi-domicilium, żona zaś, nie mając prawnej separacji, bez względu na animus manendi, może mieć jedynie quasi-domicilium, to w wypadku zbiegu takich dwóch quasi-domicilium „uxor... necessario retinet domicilium viri sui”. Takie też stanowisko zajęła Instrukcja Kongregacji Sakramentów z dnia 15. VIII. 1936 „*Provida Mater*”: „Uxor, a viro non legitime separata, quae proprium quasi-domicilium habet, conveniri potest etiam coram Ordinario domicilii viri sui, non autem quasi-domicilii, nisi in casu quo hic domicilio careat” — art. 7.

Lubaczowa bowiem w r. 1954 liczba kapłanów, jak podaje ks. Michał Orliński²⁹, zmniejszyła się do 37.

Dekret Przewodniczącego Episkopatu uwzględniając wszystkie te przesłanki udzielił kompetencji wszystkim sądom duchownym w Polsce względem osób, które przed rokiem 1946 zawarły związek małżeński na terenie archidiecezji lwowskiej, a występujących jako strony procesowe, o ile mieszkały na terenie objętym jurysdykcją danego sądu, niezależnie, czy osobą tą była kobieta czy mężczyzna, czy jej zamieszkanie kwalifikowało się jako domicilium czy quasi-domicilium. Na mocy tego dekretu nie trzeba było stosować się do zasady „actor sequitur forum rei”.

Podobny przywilej zresztą udzielony został przez Kongregację Sakramentów na prośbę biskupa łódzkiego, Michała Klepacza, w r. 1948. Przyznawał on prawo skargi małżeńskiej wszystkim kobietom przebywającym na terenie diecezji łódzkiej. Dekret Kongregacji ważny był na okres trzech lat i poza zastrzeżeniami natury ogólnej, dotyczącymi sumienności badania sprawy i zabezpieczenia się przed możliwością oszustwa, wykluczał z przywileju te sprawy, których tytuł opierał się na braku zgody małżeńskiej po stronie pozwanej³⁰.

Mimo przywileju, który zmniejszył napływ spraw de nullitate matrimonii do Lubaczowa, tamtejszy sąd z trudem zdołał załatwiać sprawy bezwzględnie do niego należące. To spowodowało, że ordynariusz z Lubaczowa zwrócił się do Przewodniczącego Episkopatu Polski o przeniesienie I instancji w zakres jurysdykcji sądu w Przemyślu. Sprawa została uprzednio omówiona z Biskupem Przemyskim. Dekret wydany dnia 12. VI. 1956 r. zadośćuczynił prośbie na okres 7 lat. Dzięki przedłużeniu tego dekretu przez Prymasa Polski w r. 1964, losy spraw lubaczowskich związane były z kolejnymi procedurami, jaka istniała w sądzie duchownym w Przemyślu³¹.

Również Administracja Apostolska w Drohiczyźnie z wielkim trudem mogła odrywać kapłanów od pracy duszpasterskiej, by zająć ich sprawami sądowymi. Sędziów trzeba bowiem było zapraszać z terenu, by mogli, zgodnie z przepisami prawa, kolegalnie podejmować decyzje wyrokowe. Dlatego też Administrator Apostolski w Drohiczyźnie ks. Michał Krzywicki zwrócił się do Prymasa Polski o pozwolenie na przeniesienie I instancji do Sądu Arcybiskupiego w Białymstoku, co zostało przez Prymasa Polski przyznane w r. 1950³². Jednakże i w Białymstoku nie dysponowano wówczas odpowiednimi siłami, bowiem kompetentni kapłani chorowali, więc ks. Krzywicki po dwóch latach zwrócił się powtórnie do Prymasa

²⁹ List do Przewodniczącego Episkopatu Polski z dnia 3 III 1954.

³⁰ Załącznik VI.

³¹ Zał. XXV.

³² Zał. XIII.

Polski o przeniesienie spraw sądowych ordynariatu w Drohiczynie do Sądu Biskupiego w Siedlcach³³. W pierwszym dekreście, dotyczącym przeniesienia I instancji do Białegostoku, wyszczególniono, że sądem apelacyjnym jest sąd Biskupi w Łomży. W drugim dekreście nie ma wzmianki o sądzie apelacyjnym, ponieważ jest nim ipso facto Sąd Metropolitalny Warszawski, jako trybunał apelacyjny dla Siedlec.

5. Trudności w sądach III instancji w Gnieźnie i w Krakowie

Błędy tzw. „okresu minionego” w Polsce, od r. 1953 zaciążyły także na Kościele i na sądownictwie kościelnym. Prymas Polski, kard. Stefan Wyszyński pozbawiony został możliwości spełniania swoich funkcji. Przewodnictwo Episkopatu objął wówczas biskup Michał Klepacz, ordynariusz łódzki, któremu Stolica Apostolska udzieliła odpowiednich uprawnień. Również Administratorzy Apostolscy na Ziemiach Zachodnich i Północnych zostali odsunięci od swych obowiązków, a ich miejsce zajęli Wikariusze Kapitulni. Te zmiany wśród hierarchii wywołały pewien stan niepokoju i niepewności. W sądownictwie kościelnym kryzys ujawnił się najpierw w Gnieźnie, gdzie rządy archidiecezją objął wikariusz generalny ks. Stanisław Bross. On to po zmianie oficjała (ks. Konieczny wrócił do Warszawy a nowym oficjałem został ks. Brasse) zaczął starać się o zwolnienie sądu gnieźnieńskiego z obowiązków rozstrzygania spraw w wyższych instancjach.

Najpierw oficjał gnieźnieński zakwestionował kompetencje sądu gnieźnieńskiego do sądenia spraw diecezji włocławskiej w II instancji, zgodnie z uzupełniającym dekretem Kardynałów z dnia 20. X. 1947 r. Jednakże dekret ten, wyznaczający Poznań jako trybunał apelacyjny dla Włocławka, a Gniezno jako trzecią instancję dla tychże spraw, nie wszedł w życie. Na skutek porozumienia się ordynariuszy gnieźnieńskiego i włocławskiego przyjęto praktykę zgodną z przepisami Kodeksu Prawa Kanonicznego, według których sąd sufragalny włocławski miał instancję apelacyjną w siedzibie Metropolii — Gnieźnie. Stan taki pośrednio został aprobowany przez obydwóch Kardynałów w fakcie przyznania III instancji Sądowi Metropolitalnemu w Krakowie dla spraw włocławskich³⁴. Dlatego też Przewodniczący Episkopatu, wobec pewnych niedomówień natury formalnej w dotychczasowych kompetencjach wspomnianych sądów, osobnym dekretem ustanowił Trybunał Metropolitalny w Gnieźnie drugą instancją dla spraw z Włocławka, a Sąd Metropolitalny w Krakowie instancją trzecią³⁵. Nie mniej

³³ Zał. XVII.

³⁴ Por. przyp. 15.

³⁵ Dnia 26 V 1954 Nr 2519/54/P.E. Zał. XX.

nalegania oficjała gnieźnieńskiego, popierane przez wikariusza generalnego, o zwolnienie sądu w Gnieźnie nie tylko z II instancji, ale zwłaszcza trzeciej, trwały nadal. Doprowadziło to do poważnej zmiany w dotychczasowej strukturze hierarchii sądowniczej. Miaowicie dnia 24. VI. 1954 r. Przewodniczący Episkopatu Polski, mając zgodę wikariusza generalnego w Warszawie biskupa Wacława Majewskiego, przeniósł trzecią instancję z Gniezna do Warszawy. Z wyliczenia trybunałów należących do kompetencji warszawskiego sądu III instancji, jakiego dokonuje dekret z dnia 24. VI. 1954 r., wynika, że Przewodniczący Episkopatu zatrzymał w mocy dekret z dnia 26. V. 1954 r., naznaczający Gniezno jako II instancję dla sądu we Włocławku³⁶. Przyjęcie przez Sąd Metropolitalny w Warszawie III instancji rozwiązało na kilka lat zagadnienie trzeciego stopnia apelacji, jednakże sprawa drugiego stopnia apelacji dla spraw włocławskich pozostała nadal otwarta, ponieważ Trybunał Metropolitalny w Gnieźnie, mimo odpowiednich dekretów, faktycznie od marca 1954 r. takowych nie przyjmował. Doszło do tego, że Przewodniczący Episkopatu dla poszczególnych spraw II instancji wyznaczał ad casum sąd według uznania³⁷. Ówczesne władze duchowne w Gnieźnie tłumaczyły się brakiem sędziów. Dla rozwiązania trudności wik. gen. Bross wszczął rozmowy na ten temat z ordynariuszem chełmińskim biskupem Kazimierzem Kowalskim, który zgodził się przyjąć instancję apelacyjną w Pelplinie. Odpowiedni dekret, ustanawiający Sąd Biskupi w Pelplinie instancją apelacyjną dla Diecezji Włocławskiej, wydany został dnia 18. XI. 1954 r.³⁸. W ten sposób zakończył się kryzys w sądownictwie związany z Trybunałem w Gnieźnie.

Niebawem podobny kryzys pojawił się w Sądzie Metropolitalnym w Krakowie. Rozpoczął go Sąd Arcybiskupi w Poznaniu, który od marca 1955 r., motywuując przeciążeniem od nadmiernej ilości spraw, zaczął starać się o zwolnienie z sądenia spraw archidiecezji krakowskiej, które rozpatrywał w trybie apelacyjnym od r. 1924. Wobec czego ówczesny wikariusz kapitulny w Krakowie biskup Franciszek Jop zwrócił się do biskupa Lorka, ordynariusza w Sandomierzu, o przyjęcie instancji apelacyjnej, a gdy ten wyraził zgodę, Przewodniczący Episkopatu ustanowił Sąd Biskupi w Sandomierzu sądem II instancji dla spraw z archidiecezji krakowskiej, dnia 20. IV. 1955 r.³⁹. Jednakże w roku następnym biskup Lorek, nie wyjawiając powodów, odmówił przyjmowania apelacji. Przez ponad rok trwały poszukiwania sądu, który by się podjął przyjąć sprawy apelacyjne z Krakowa. Wreszcie Arcybiskup Ba-

³⁶ Zał. XXI.

³⁷ Łódź, Łomża, Siedlce.

³⁸ Zał. XXII.

³⁹ Zał. XXIII.

ziak wysunął propozycję ustanowienia II instancji w samym Krakowie. Po pewnych wahaniach propozycja została przyjęta i Prymas Polski, kard. Wyszyński, dekretem z dnia 30. VI. 1958 r., ustanowił przy Sądzie Metropolitalnym w Krakowie drugą instancję dla spraw rozpatrywanych w pierwszej instancji w tymże sądzie, na okres 5 lat⁴⁰. Druga instancja w kościelnym sądzie w Krakowie nie jest, jak to było częściowo w Przemyśle, instytucją odrębną, ale jest jednym sądem, który na sposób Roty Rzymskiej, sędzi sprawy własnego terytorium w dwóch instancjach, pod jednym oficjałem, zmieniając w drugiej instancji jedynie sędziów i obrońcę węzła małżeńskiego. Kumulacja dwóch instancji w sądzie krakowskim, dzięki fachowej kadrze pracowników, którzy w następnych latach skupili się wokół tegoż sądu, mimo przeciwnego przepisu kan. 1571 KPK, spełnia swe zadanie. Dekrety Prymasa Polski z dnia 31. V. 1963 i 30. IV. 1968 r. przedłużyły ten przywilej na dalsze 5 lat.

W tym czasie, kiedy sąd krakowski szukał dla siebie drugiej instancji, załatwianie spraw III instancji przekraczało wydolność pracowników sądu, tym bardziej, że w r. 1956 zmarli w Krakowie dwaj wybitni prawnicy: ks. Bober i ks. Krzemieniecki. Ok. 200 spraw III instancji czekało na załatwienie. Przewodniczący Episkopatu przydzielał niektórym sądom (Płock, Kielce, Łódź, Sandomierz, Przemyśl, Siedlce, Częstochowa, Poznań, Gorzów) po kilkanaście, a nawet kilkadziesiąt spraw małżeńskich. Było to jedynie rozwiązanie doraźne. Trzeba było dla wszystkich sądów drugiej instancji, które nie były objęte kompetencją sądu III instancji w Warszawie, znaleźć stały trybunał apelacyjny trzeciego stopnia. Przewodniczący Episkopatu od lutego 1956 r. rozpoczął na ten temat rozmowy z biskupem Stepą, ordynariuszem w Tarnowie. Gdy ten wyraził zgodę, dnia 22. V. 1956 r. został ustanowiony w Tarnowie trybunał III instancji z określonym terytorium kompetencji⁴¹. Dekret ten nadto potwierdził wybrany przez biskupa skład osobowy trybunału III instancji, oznaczając poszczególne funkcje. Jakkolwiek ci sami sędziowie w większości sędziли także sprawy w I instancji z terenu diecezji tarnowskiej, to jednak zaczęło przeważać przekonanie, że sąd III instancji jest sądem „apostolskim”, różnym od sądu diecezjalnego. Doprowadziło to do mianowania odrębnego przewodniczącego I instancji. Zagadnienie odrębności dwóch instytucji sądowych w jednej diecezji stało się zagadnieniem nie tylko teoretycznym. List z Sekretariatu Prymasa Polski, skierowany do oficjała sądu w Tarnowie, interpretując tenor dekretu, szczególnie słowa: „*Dioecetano Tribunali Tarnoviensi deferimus*”, stanął na stanowisku istnienia jednej sądowej instytucji diecezjalnej, która

⁴⁰ Zał. XXVIII.

⁴¹ Zał. XXIV.

ma uprawnienia do rozstrzygania spraw innych sądów w III instancji. Dla tych spraw, które stanowią część pracy sądu, biskup może zarezerwować określonych sędziów. W konsekwencji późniejsza nominacja przewodniczącego I instancji wprowadziła jedynie urząd wiceoficjała przy jednym i jedynym sądzie, powierzając mu część spraw, tj. tych w I instancji. W ten sposób III instancja Sądu Biskupiego w Tarnowie nie tylko przyczyniła się do ubogacenia doświadczenia w dziedzinie sądownictwa kościelnego w Polsce, ale, rozstrzygając w ciągu ponad czterech lat setki spraw małżeńskich, zaradziła skutecznie i sprawnie potrzebom sądowym w trudnym okresie.

6. Reorganizacja sądów III instancji

Październik 1956 r. był miesiącem doniosłych zmian w Polsce. Te zmiany nie pociągnęły równocześnie przekształceń w dziedzinie sądownictwa kościelnego, nie dlatego żeby sprawy sądów kościelnych traktowano poza wszystkimi innymi, ale po prostu, że struktura, jaką zastały zmiany październikowe w r. 1956, mogła jeszcze spełniać swe zadanie. Jedynie w r. 1956 przywrócono trybunałowi w Gnieźnie obowiązek rozpatrywania spraw diecezji włocławskiej w trybie apelacyjnym, zwalniając z tego zadania Sąd Biskupi w Pelplinie⁴². Niemniej przygotowywała się zmiana dotycząca trzecich instancji. Utworzenie III instancji w Tarnowie w r. 1956 miało charakter tymczasowy. Dekret przewodniczącego Episkopatu z maja tego roku przede wszystkim dyspensował Sąd Metropolitalny w Krakowie „ab onere iudicandi”. Trudno było z powrotem przенosić trzecią instancję do Krakowa, ponieważ tamtejszy sąd, jako metropolitalny, był instancją apelową dla kilku diecezji, a nadto rozstrzygał sprawy własnego terenu w dwóch instancjach. Nie było potrzeby przenoszenia III instancji z Warszawy, bowiem centralne położenie stolicy i grono licznych prawników zapewniało sprawne wykonanie spraw apelacyjnych. Nastąpiło więc przesunięcie: sądy skupiające się w r. 1947 przy Trybunale III instancji w Gnieźnie teraz zostały skoncentrowane przy Sądzie Metropolitalnym w Warszawie, podczas gdy sądy, mające trzecią instancję w Krakowie, po 4-letnim okresie kompetencji Sądu Biskupiego w Tarnowie, zostały przeniesione do ośrodka apelacyjnego w Gnieźnie. Reorganizacja sądownictwa, dokonana na mocy dekretu Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego z dnia 22. X. 1960 r.⁴³, który „ob mutatas condiciones” naznaczył Trybunał Metropolitalny Gnieźnieński i Sąd Metropolitalny Warszawski jako III instancje dla poszczególnych sądów drugiej instancji, został zakomunikowany

⁴² Zał. XXVII.

⁴³ Zał. XXIX.

Stolicy Apostolskiej⁴⁴. Nowy układ hierarchii sądów uformował się następująco:

I instancja	II instancja	III instancja
Białystok	Łomża	Gniezno
Drohiczyn (zob. Siedlce)		
Lublin	Warszawa	Gniezno
Łódź	Warszawa	Gniezno
Olsztyn	Warszawa	Gniezno
Płock	Warszawa	Gniezno
Przemyśl	Przemyśl (Lublin)	Gniezno (W-wa)
Sandomierz	Warszawa	Gniezno
Siedlce	Warszawa	Gniezno
Warszawa	Poznań	Gniezno
Częstochowa	Kraków	Warszawa
Gdańsk (zob. Pelplin)		
Gniezno	Pelplin (Poznań)	Warszawa
Gorzów	Poznań	Warszawa
Katowice	Kraków	Warszawa
Kielce	Kraków	Warszawa
Kraków	Kraków	Warszawa
Lubaczów (zob. Przemyśl)	Poznań	Warszawa
Łomża	Białystok	Warszawa
Opole	Kraków	Warszawa
Pelplin	Gniezno	Warszawa
Poznań	Włocławek (Gniezno)	Warszawa
Tarnów	Kraków	Warszawa
Włocławek	Gniezno	Warszawa
Wrocław	Poznań	Warszawa

Pozycja Lubaczowa w powyższym zestawieniu hierarchii sądów nie jest teoretyczna. Przeniesienie iurysdykcji nad sprawami z Lubaczowa do Przemyśla nie oznaczało likwidacji własnego sądu. Jakkolwiek reskrypt z dnia 16. IV. 1964, przedłużający kompetencje sądu kościelnego w Przemyślu dla Lubaczowa wygasa w r. 1971, Sąd Arcybiskupi w Lubaczowie istnieje i ma swoją II instancję w Poznaniu.

Miejscowości ujęte w nawiasach, oznaczają zmiany dokonane na szczeblu II instancji po roku 1960. I tak w r. 1961 na wniosek Arcybiskupa Poznańskiego Prymas Polski przeniósł II instancję dla spraw terenu archid. poznańskiej z Włocławka do Gniezna⁴⁵. W ślad za tym dekretem przeniesiono również instancję apelacyjną

⁴⁴ Pismo z odpisem dekretu zostało wysłane przez Sekretariat Prymasa Polski do Kongregacji Sakramentów dnia 19 II 1961 Nr 1963/61/P.

⁴⁵ Zał. XXX.

dla archid. gnieźnieńskiej z Pelplina do Poznania⁴⁶. Ustanowienie sądów kościelnych w Gnieźnie i w Poznaniu nawzajem dla siebie instancjami apelacyjnymi miało na celu przede wszystkim dobro petentów, ze względu na bliskie położenie i dogodną komunikację.

7. Apelacja do IV lub dalszej instancji

W związku z omawianiem organizacji III instancji należy poruszyć zagadnienie dalszych instancji, tj. czwartej lub piątej. Wiadomo, że sprawy o orzeczenie nieważności małżeństwa, dotyczące stanu osoby, nie przechodzą w stan rzeczy osądzonych (kan. 1903). Zdarza się jednak, że strony w procesie po dwóch lub trzech wyrokach negatywnych, a więc już po wyczerpaniu wszystkich szczebli hierarchii sądowniczej, domagają się dalszej instancji dla rozpatrzenia swej sprawy. Oczywiście, że do przyjęcia takiej petycji nie wystarcza sama wola stron, pragnących kontynuować proces, ale wymagane są do tego nowe i ważne dowody oraz dokumenty przemawiające za możliwością nieważności zaskarżanego małżeństwa. Może się bowiem zdarzyć, że w późniejszym okresie odnalezł się nowy świadek lub nieznanne dotąd dokumenty czy inne dowody. Ocena, czy przedłożone przez powoda dowody są „nowe i ważne” należy do sądu. Rota Rzymska rozpatruje to osobnym aktem pod nazwą „nova propositio causae”. Wypracowała ona też cały szereg przesłanek, które ułatwiają uznanie przedłożonych argumentów za wystarczające do uzyskania beneficjum dalszej instancji⁴⁷. W Polsce, gdy powód w sprawie o nieważność małżeństwa, po dwóch wyrokach negatywnych, apeluje do III instancji i przedkłada nowe argumenty, to ich ocena należy do tegoż sądu, który kolegialnie dekretem albo sprawę przyjmie, albo ją oddali. W wypadku zaś apelacji do dalszej instancji petycje kierowane są do Prymasa Polski, ponieważ żaden z trybunałów III instancji nie ma uprawnień rozsądzać sprawy w dalszym turnusie, jako to przysługuje Rocie Rzymskiej. Prymas Polski, by naznaczyć sąd IV instancji, żąda także, po myśli kanonu 1903 oraz art. 217 Instrukcji „Provida Mater” Kongregacji Sakramentów z r. 1936, nowych i ważnych dowodów. Nie podejmuje się jednak ich oceny w sposób definitywny. Po prostu idzie o to, by naznaczyć nowego sądu

⁴⁶ Zał. XXXI.

⁴⁷ Szeroko dyskutuje się nad art. 217 Instrukcji „Provida Mater” z dnia 15. VIII. 1936. Argumenty „nowe” nie muszą być zaraz rozstrzygające, ale winny zawierać możliwość zmiany poprzedniego wyroku, takie stanowisko wyrażone zostało w wielu wyrokach rotalnych. Samo wskazanie nowych świadków nie jest jeszcze tym samym przedstawieniem „nowego i ważnego” argumentu. Może natomiast takim dowodem być wykazanie, że pewne fakty i okoliczności nie były wzięte pod uwagę przez sędziów. Por. *S. Romanae Rotae Decisiones*, vol. XLI (1959) c. Felici, s. 545, 2; vol. XLIX (1957) c. Pinna s. 6 n. 2 i i.

miało minum uzasadnienia oraz by nie narażać sąd na zbędną pracę a stronom zaoszczędzić złudzeń. Gdy jednak petent przedłoży argumenty, które w konfrontacji z dotychczasowymi wyrokami wydają się być „nowe i ważne”, wtedy Prymas Polski naznacza jeden z sądów kościelnych w Polsce do przyjęcia i rozstrzygnięcia sprawy w II turnusie III instancji, lub też po prostu w IV instancji, pod warunkiem jednak, że powód przedłoży odpowiednie dowody. Dowody złożone uprzednio w Sekretariacie Prymasa Polski przesłane zostają do naznaczonego trybunału i ten, biorąc pod uwagę inne, ewentualnie nadesłane jeszcze przez petenta, mając do dyspozycji całość akt sprawy, dokonuje kolegialnie oceny tych dowodów i sprawę przyjmuje do merytorycznego rozpatrzenia lub ją dekretem oddala. W wypadku oddalenia dekret musi zawierać umotywowanie prawne i faktyczne.

Każdy sąd diecezjalny w Polsce może być desygnowany przez Prymasa Polski do roztrzymania spraw małżeńskich w dalszych instancjach i faktycznie każdy z sądów takie sprawy rozstrzygał. Preferowane mogą być te sądy, w których pracuje większa ilość sędziów, do których strony mają lepszy dojazd itp. Takich spraw co roku jest w Polsce zazwyczaj kilkanaście. Zdarza się nieraz, choć bardzo rzadko, że, gdy powód przedłoży odpowiednie racje, ten sam trybunał rozpatruje sprawę w IV instancji, którą już rozpatrywał w pierwszej lub drugiej. Wówczas jednak turnus sędziów musi być zupełnie inny od tego, który rozpatrywał sprawę uprzednio.

Trudno jest odpowiedzieć, nawet w przybliżeniu, na pytanie, ile spraw rozstrzygęły sądy kościelne w Polsce w okresie dwudziestopięcioletnia. Jedyne przyczynki do tego zagadnienia daje niepublikowane opracowanie ks. Wł. Szafrąńskiego, oficjała z Włocławka, wygłoszone jako referat na zjeździe oficjałów w r. 1957, pt. „Statystyka wyroków w sprawach małżeńskich w polskim sądownictwie Kościoła Katolickiego w latach 1945—1957”. Autor obliczył, że w tym okresie zapadło 7 039 wyroków, z czego 3 699 orzekło nieważność małżeństwa, a 3 340 tej nieważności nie stwierdzało. Zważywszy, że w latach 1959—1963 w niektórych sądach zwiększyła się ilość skarg małżeńskich, można by ostrożnie sądzić, że do r. 1970 łącznie, wydano w Polsce ok. 20 000 kościelnych wyroków dotyczących nieważności małżeństwa. Nie będzie to jednak cyfra zaskarżonych małżeństw, bowiem niektóre sprawy przeszły przez dwa wyroki, inne zaś trzy lub więcej. Zakładając, że przeciętnie każda sprawa małżeńska przechodzi przez 2,5 wyroków, to z liczby 20 tys. wyroków otrzymamy 8 tys. rozpatrywanych spraw. Opierając się na statystyce opracowanej przez ks. Szafrąńskiego połowa wyroków w ogólnym przekroju to wyroki stwierdzające nieważność małżeństwa. Nie znaczy to, że połowa zaskarżonych małżeństw przegrywa, trzeba bowiem wziąć

pod uwagę, że do orzeczenia nieważności małżeństwa wystarczą dwa wyroki afirmatywne, podczas gdy niektóre sprawy kończą się trzema lub czterema wyrokami negatywnymi, inne znów mają jeden wyrok negatywny, a przecież mogą zakończyć się orzeczeniem nieważności. Jeżeli połowa wyroków to wyroki afirmatywne, to znaczy, że było ich w dwudziestopięcioleciu ok. 10 tys. Tę sumę trzeba podzielić przez dwa, ponieważ do definitywnego wyroku potrzebne są dwa jednobrzmiące wyroki, i wówczas otrzymamy sumę ok. 5 tys. małżeństw, co do których stwierdzono nieważność ich zawarcia. Do tego należy dodać nieco ponad 1100 małżeństw rozwiązanych na mocy dyspensy *super rato et non consummato*⁴⁸.

8. Zjazdy oficjałów

Zjazdy oficjałów, rozpoczęte w r. 1949 z inicjatywy Prymasa Polski, Arcyb. Stefana Wyszyńskiego, odegrały ogromną rolę w kształtowaniu się poziomu i specyfiki sądownictwa w Polsce powojennej. Organizację pierwszego Zjazdu powierzył Prymas Polski wytrawnemu pawnikowi, ówczesnemu administratorowi apostołskiemu na Warmii, ks. Teodorowi Benschowi⁴⁹. Intencja Prymasa zwołania zjazdu przedstawicieli sądów pokrywała się z wyczuwalną tendencją w tym kierunku u teologów i kanonistów, którzy wzmiankowali o tym na spotkaniach w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim i podczas zjazdu teologów w Krakowie. Wprawdzie przed wojną, prawdopodobnie w r. 1932, miał miejsce zjazd oficjałów sądów kościelnych w Polsce, ale miał on zupełnie inny charakter. Oficjałowie wówczas wezwani zostali przez audytora Roty Rzymskiej ks. Janasika, który jako przedstawiciel Stolicy Apostolskiej udzielał oficjałom pouczeń, a niewątpliwie i wymówek czy napomnień⁵⁰.

⁴⁸ W r. 1961 Sąd Metropolitalny Warszawski wydał 395 wyroków — jak podał oficjał tego sądu na Zjeździe w r. 1962. Ilość spraw wprowadzonych do tego sądu po wojnie w r. 1970 przekroczyła liczbę 7 tysięcy. W tej liczbie mieszczą się sprawy, które nie zostały zakończone wyrokiem lecz oddalone dekretem oraz sprawy o dyspensę od małżeństwa niedopełnionego. Obraz pracy Sądu Metropolitalnego Warszawskiego i, w pewnej proporcji innych sądów, można odnaleźć w artykule ks. P a d a c z a: *Działalność i praca Sądu Metropolitalnego Warszawskiego* w r. 1964. — *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* 7/1965 s. 163—165.

⁴⁹ Polecenie wydał Prymas Polski w liście z dnia 4 IV 1949 nakreślając jednocześnie najpilniejsze zadania: utworzenie w Polsce delegatury Kongregacji Sakramentów, która by opracowywała wota w procesach o niedopełnienie małżeństwa oraz byłaby instancją odwoławczą dla spraw o uzyskanie dekretu wdowieństwa w wypadku dowodzenia śmierci zaginionego współmałżonka. Według założeń Prymasa Polski w Zjeździe mieli uczestniczyć także wiceoficjałowie.

⁵⁰ Wiadomość podana w przemówieniu ks. T. Bensch na otwarcie Zjazdu. Tekst w archiwum SPP „*Akta sądów kośc. 1949*”.

Pierwszy Zjazd Oficjałów odbył się w Warszawie w dniach 22 i 23 czerwca 1949 r. Podczas Zjazdu omówiono gruntownie zagadnienia: procedury w sprawach małżeństwa niedopełnionego, procedury przy wydawaniu dekretu wdowieństwa w wypadku domniemanej śmierci, sprawę poradnictwa sądowego i adwokatów oraz ujednoczenia nomenklatury sądów i formularzy procesowych. W toku tych obrad powołano trzy komisje: pierwszą dla opracowania procedury przy sprawach „domniemanej śmierci”⁵¹, drugą dla unormowania zagadnień poradnictwa sądowego⁵² i trzecią dla ustalenia nomenklatury sądów i jednolitości formularzy aktów procesowych⁵³. W sprawie procedury o dyspensę od małżeństwa niedopełnionego z uznaniem przyjęto wnioski wysunięte przez ks. Filipiuka z Siedlec o utworzenie komisji wotantów, którzy ze zlecenia Stolicy Apostolskiej opracowaliby uwagi na temat spraw, by uniknąć w ten sposób tłumaczenia całych akt, lub też by tłumaczyć jedynie akta sprawy a nie procesu. Zagadnienie procesu super rato przeszło ostatecznie do opracowania w Sekretariacie Prymasa Polski.

Jeszcze jeden wniosek zgłosił ks. Filipiuk, mianowicie, by poszczególne sądy mogły w sprawach rekwizycji zwracać się bezpośrednio do proboszczów poza własnym terenem, a nie za pośrednictwem kompetentnej kurii czy sądu, uprościłoby to i przyspieszyło tok załatwiania sprawy. Wniosek ten jednak, wkraczający w dziedzinę jurysdykcji poszczególnych ordynariuszy, zdaje się, nie był rozpatrywany na forum episkopatu.

Zjazd miał charakter wybitnie organizacyjny. Poruszył problemy, które stały się przedmiotem dociekań następnych Zjazdów, wytyczył śmiało perspektywy, wskazał potrzeby i szukał rozwiązań.

Organizację II Zjazdu Oficjałów powierzył Episkopat Polski ks. Ducińskiemu, oficjałowi warszawskiemu. Odbył się on w dniach 18 i 19 września 1957 r. w Warszawie. Miał charakter raczej naukowy. Chodziło o ujednoczenie działalności sądów poprzez pogłębienie studium prawa i procedury. Świadczą o tym referaty wygłoszone na temat następujących zagadnień: — impotencja, — ks. Karłowski (Poznań), wykluczenie potomstwa — ks. Konieczny (Warszawa), „Rada Prawnicza” — ks. Duciński (Warszawa), adwokaci w procesie małżeńskim — ks. Niemczewski (Kraków), dochodzenie przedsądowe w sprawach o nieważność małżeństwa — ks. Padacz (Warszawa). Do gruntowniejszego opracowania tego zagadnienia, niewystarczająco uwzględnionego

⁵¹ W skład komisji weszli oficjałowie: ks. Biskupski z Włocławka, ks. Kwolek z Przemyśla i ks. Konieczny z Gniezna.

⁵² Oficjałowie: ks. Pałka i Kwieciński z Lublina oraz ks. Duciński z Warszawy.

⁵³ W skład tej komisji zostali powołani: ks. prof. Myrcha, ks. prof. Pałka, ks. prof. Petrani i ks. Kwieciński.

w kościelnym prawie procesowym, powołano specjalną komisję. Uwagi poczynione w tej materii przyczyniły się do wytworzenia aktualnej praktyki w trybunałach polskich, która przed przyjęciem sprawy przesłuchuje kilku świadków w sposób sumaryczny i zasadniczo bez przysięgi⁵⁴.

Dalej, omówiono i ujedolicono system opłat za proces we wszystkich sądach — ks. Ochnicki (Łódź). Ustalono, że za przeprowadzenie procesu w I instancji można pobierać 800 zł, a w II instancji 600 zł. Udział promotora sprawiedliwości w sprawach o nieważność małżeństwa referował ks. Duczyński, a ks. Kwolek (Przemyśl) omówił różnice między prawem małżeńskim obrządku wschodniego i kodeksem Prawa Kanonicznego. Zagadnienie procedury w sprawach o uznanie za zmarłego przedstawił ks. Zaręba (Gniezno), ks. Szafranski (Włocławek) przedstawił statystykę spraw małżeńskich w polskim sądownictwie Kościoła rzymsko-katolickiego w latach 1945—1957 i wreszcie ks. Kotowski (Warszawa) wyłożył zasady dotyczące procedury w sprawach o dyspensę od małżeństwa niedopełnionego. Żywe dyskusje dokonały poszerzenia problematyki na zagadnienia praktyczne. Powołane na poprzednim Zjeździe komisje przedstawiły stan swoich prac.

Trzeci Zjazd Oficjałów zebrał się w Warszawie w dniach 27—28. IX. 1962 r., również pod przewodnictwem oficjała Duczyńskiego i podobnie jak poprzedni był pogłębieniem doktrynalnym najaktualniejszych zagadnień sądownictwa. Podczas Zjazdu wygłoszono następujące referaty: „Ustalenie pewności moralnej u sędziego w sprawach o nieważność małżeństwa” — ks. Zaręba (Gniezno), „Zdolność świadczenia” — ks. Jatowitt (Częstochowa), „Przesłuchanie stron i świadków przez sąd delegowany” — ks. Padacz (Warszawa), „Wyroki w kościelnym procesie małżeńskim” — ks. Szafranski (Włocławek), „Symulacja całkowita i częściowa” — ks. Konieczny (Warszawa), „Sprawy o nieważność małżeństwa z tyt. przymusu lub bojaźni w świetle orzeczeń S. Roty Rzymskiej” — ks. Kwieciński (Lublin), „Uwagi proceduralne w sprawach matrimonii rati et non consummati” — ks. Borowiec (Warszawa). Przyjęto także sprawozdania z prac komisji.

Dnia 9 i 10. IX. 1964 r. obradował IV Zjazd Oficjałów w Warszawie pod przewodnictwem oficjała Sądu Metropolitalnego w Warszawie ks. Padacza. Niektóre referaty były powtórzeniem tematów omawianych na poprzednim Zjeździe. Jako nowe zagadnienia poruszono: „Zadania sędziego instruktora i ponensa” — ks. Padacz, „Symulacja częściowa i całkowita” — ks. Heidrich (Łódź), „Zasady

⁵⁴ Padacz Wład. ks., *Dochodzenie przedsądowe celem ustalenia podstaw prawnych i faktycznych skargi o nieważność małżeństwa*, Polonia Sacra 9 (1957) s. 421—423. Konieczny K. ks., *Luka prawna w kościelnej procedurze sądowej*, Ateneum Kapiańskie, t. 53 (1950) s. 70—72.

Roty Rzymskiej dot. amencji jako przeszkody małżeńskiej” — ks. Karłowski (Poznań), „Impotencja z uwzględnieniem prawa i medycyny” — ks. Ruszczak (Warszawa), „Uzupełnienie instrukcji dowodowej w instancjach apelacyjnych” — ks. Józwiak (Gniezno), „Warunek w pojęciu kan. 1092 KPK” — ks. Gościński (Warszawa).

W roku millenijnym 20. IX. 1966 r. miał miejsce V Zjazd Oficjałów w Gnieźnie. Wygłoszono na nim dwa referaty: „700-lecie ustanowienia oficjała sądowego w Polsce” — ks. Padacz, oraz „Braki proceduralne w procesach o nieważność małżeństwa, prowadzonych przez sądy kościelne w Polsce” — ks. Józwiak.

Jakkolwiek charakter Zjazdów był zróżnicowany: od pierwszego dynamizmu organizacyjnego, poprzez fazę pogłębienia doktrynalnego aż do pewnych powtórzeń, drobiazgowych dociekań praktycznych i rozważań historycznych — to dorobek całości jest dla sądownictwa w Polsce, wniesiony przez Zjazdy Oficjałów, ogromny. Zjazdy przede wszystkim wytyczyły kierunek partykularnego unormowania takich zagadnień jak: postępowanie w sprawach „domniemanej śmierci” współmałżonka, dyspensy od małżeństw niedopełnionych, udział adwokatów i doradców prawnych w procesach kościelnych oraz w dużym stopniu przyczyniły się do jednolitości postępowania poszczególnych sądów. Do tego pozytywnego bilansu trzeba dodać korzyść wzajemnych kontaktów, konfrontacji poglądów i atmosferę zachęty do wiernego i duszpasterskiego służenia wiernym na odcinku sądownictwa⁵⁵.

9. Sprawa „dekretów wdowieństwa” na podstawie domniemanej śmierci współmałżonka

Po wojnie liczba osób zaginionych wyrażała się w setkach tysięcy. Dlatego też wnioski o uznanie współmałżonka za zmarłego były bardzo liczne. Ludzie ginęli nie tylko na froncie, ale i podczas bombardowań, deportacji, w obozach koncentracyjnych, a tam właśnie ustalenie śmierci było nieraz bardzo trudne, jako że nie zawsze byli świadkowie a rzadko kiedy dokumenty. Zgodnie z kanonem 1069 § 2 taką śmierć trzeba było ustalić w sposób kanoniczny, co w tych warunkach wymagało specjalnego postępowania. Winno ono objąć: przesłuchanie petenta, świadków ostatnich chwil życia zaginionego, świadków ich zgodnego czy niezgodnego pożycia, zebranie dokumentów wskazujących na poszlaki śmierci, oświadczeń międzynarodowych organizacji charytatywnych, w szczególności Czerwonego Krzyża, ustalenie domniemań itp. Źródłem normatywnym takiego postępowania była Instrukcja Supraeae Congregationis S. Officii z dnia 13. III. 1868 r. Ponieważ jednak In-

⁵⁵ Szczegółowe protokoły ze Zjazdów oraz ważniejsze referaty były rozesłane w maszynpisie do poszczególnych sądów.

strukcja ta pozostawiała możliwość podwójnej procedury: sądowej lub administracyjnej, wytworzyły się odmienne praktyki diecezjalne: niektóre diecezje czyniły sprawę sporną i powierzały ją sądowi, podczas gdy w innych diecezjach załatwiano tego rodzaju wnioski w administracji kurialnej przez wikariusza generalnego. Instrukcja Episkopatu Polski z dnia 9 września 1946 r., opracowana przez ks. T. Benschę, omawia zagadnienie domniemanej śmierci w pięciu punktach i poleca zebrane przez proboszcza dowody przestać do kurii⁵⁶. Jednakże rozporządzenia niektórych ordynariuszy wprowadzające powyższą Instrukcję na terenie diecezji wskazywały na możliwość podwójnego postępowania: administracyjnego i sądowego⁵⁷. Prowadziło to łatwo do sytuacji konfliktowych. Pierwszy zasygnalizował taką sytuację biskup Radoński z Włocławka w liście skierowanym do Prymasa Polski dnia 8. III. 1949 r. Ponieważ w Poznaniu i we Włocławku sprawy „domniemanej śmierci” prowadziły sądy diecezjalne, gdy zachodził wypadek apelacji od wydanego orzeczenia sądowego, Włocławek przyjmował sprawy poznańskie w trybie apelacyjnym. Skoro jednak sprawy włocławskie odsyłane były w trybie apelacyjnym do Tryb. Metropolitalnego w Gnieźnie, ten, deklarując się niekompetentnym, nie rozpatrywał ich uważając, że należą do postępowania administracyjnego, w którym nie ma apelacji. Właśnie w Gnieźnie tok postępowania był administracyjny. Petent w takim wypadku narażony był na długie czekanie, ponieważ w postępowaniu administracyjnym pozostała jedynie możliwość odwołania się do Kongregacji Sakramentów⁵⁸. Stąd też biskup Radoński postulował, by Episkopat Polski postarał się w Rzymie o utworzenie w Polsce instytucji, która jako instancja apelacyjna rozstrzygała odwołania wnoszone z diecezji w sprawach „de praesumpta morte”.

Zagadnienie to referował na I Zjeździe Oficjałów ks. Konieczny. Podczas długiej dyskusji nad referatem wniesiono wiele cennych spostrzeżeń na temat presumpcji jako środka dowodowego przy uznaniu za zmarłych więźniów niektórych obozów koncentracyjnych lub uczestników znanych bitew, jednakże nie zdołano rozstrzygnąć, na jakiej drodze ma toczyć się w Polsce postępowanie. Powołano w tym celu specjalną komisję, która przy współpracy Sekretariatu Prymasa Polski wypracowała wotum, które ostatecznie posłużyło Plenarnej Konferencji Episkopatu Polski, obradującej w Krakowie w dniu 23. XI. 1949 r. do wydania odpowiedniej instrukcji. Instrukcja ta ujęła zagadnienie w sposób następujący: sprawę o stwierdzenie stanu wolnego w wypadku domniemanej

⁵⁶ Zał. IX a.

⁵⁷ Zał. IX b.

⁵⁸ Kan. 247 § 2. Por. Decyzja Kongregacji Sakramentów z dnia 18 XI 1920 — AAS XIV s. 96—97. Także kan. 1069 § 2 oraz Instrukcja Kongr. Sakram. z dnia 29 VI 1941 — AAS (1941) s. 297 ad 4, a, c.

śmierci prowadzi oficjał, ale w trybie administracyjnym. Od jego decyzji przysługuje rekurs od ordynariusza i nowe badania w trójosobowym składzie. Dopiero od ich decyzji przysługuje rekurs do Kongregacji Sakramentów⁵⁹.

W latach następnych zagadnienie dowodzenia śmierci zaginionych było nadal przedmiotem ożywionych dyskusji wśród prawników. Na II Zjeździe w r. 1957 ks. oficjał Zaręba z Gniezna wygłosił referat, z którego można się dowiedzieć, że wówczas w 15 diecezjach w Polsce sprawy de praesumpta morte załatwiali oficjałowie, a w 9 wikariuszach generalni. Referat omawiał szeroko podstawy prawno kanoniczne tego rodzaju postępowania, a przede wszystkim praktycznie uporządkował różne domniemania, jakie w sprawach domniemanej śmierci mogą występować. Prelegent postulował, by orzeczeniu o stwierdzeniu śmierci tą drogą odnotowywane były w akcie chrztu i małżeństw a jako oryginał umieszczane w księdze zmarłych. Wykład ks. Zaręby informował również, że w latach 1954—1956, kiedy to już ilość podań o dekret wdowieństwa zasadniczo zmalała, we wszystkich diecezjach w Polsce wydano 4 569 dekretów stwierdzających śmierć współmałżonka, z czego 26 jedynie okazało się niezgodnych z prawdą, gdyż uznani za zmarłych wrócili żywi.

Można też znaleźć dość dużo literatury z tych czasów na ten temat⁶⁰.

10. Procedura w sprawach o dyspensę od małżeństwa niedopełnionego

Wiadomo z kanonu 1119 KPK, że Papież może dyspensować od małżeństwa ważnie zawartego, jeżeli ono nie zostało dopełnione przez akt płciowy, określane w kanonistyce jako „copula perfecta”. Dowodzenie faktu niedopełnienia unormowane jest szeregiem przepisów, które upodabniają postępowanie do procesu sądowego, jednakże ono pozostaje w zasadzie czynnością administracyjną, ponieważ przedmiotem petycji jest nie windykacja praw, ale akt łaski. Biskup nie może rozpocząć procesu „super rato” — jak się zwykle

⁵⁹ Zał. IX c.

⁶⁰ Michalski Jan ks., *Stwierdzenie stanu wolnego w wypadkach faktycznej i domniemanej śmierci współmałżonka*, Wiadomości Archid. Gnieźnieńskiej, 1948 s. 104 i n. 163 i n.; Wiadomości Duszpasterskie Archid. Poznańskiej, 1948 s. 415 i n.; 1949 s. 23 i n.; Wiadomości Urzędowe Warmińskiej Diecezji 6/1947 s. 95 i n.; Konieczny K. ks., *Strona formalna postępowania o stwierdzenie zgonu w prawie kanonicznym*, Ateneum Kapłańskie, t. 51 (1949) s. 68—94; Szafranski Wład. ks., *Domniemana śmierć w praktyce duszpasterskiej*, Ateneum Kapłańskie, t. 56 (1958) s. 305—317; Ruszcza Z. ks., *Z praktyki sądowej — kilka uwag w sprawach o stwierdzenie śmierci zaginionego*, Prawo kanoniczne, 2 (1959) s. 392—399.

nazywać — a tym mniej oficjał, o ile nie ma na to zezwolenia Kongregacji Sakramentów⁶¹, chyba że fakt niedopełnienia małżeństwa ujawni się dopiero w ciągu procesu, prowadzonego z innego tytułu⁶². Ten, kto otrzyma zezwolenie na prowadzenie procesu, musi w jego przeprowadzeniu stosować się do szczegółowych przepisów Instrukcji Kongregacji Sakramentów z dnia 7.V.1923 r. i późniejszych wyjaśnień⁶³. Dowodzenie prowadzi jeden sędzia przy udziale obrońcy węzła małżeńskiego i notariusza. Środki dowodzenia pozostają te same, co w procesie ogólnym. Specyficznym dowodem jest tzw. „argumentum phisicum”, który polega na ekspertyzie lekarskiej dokananej na podstawie oględzin, przede wszystkim kobiety. Zebrane dowody nie są przedmiotem publikacji, przepisanej kanonami 1782—1786 KPK. Sędzia nie podejmuje decyzji, ale wysyła akta do Stolicy Apostolskiej, ściślej do Kongregacji Sakramentów. Oczywiście, przed wysłaniem wszystkie akta trzeba przetłumaczyć na język łaciński, ewentualnie na język francuski lub włoski.

Wyżej przedstawiona procedura była w polskich warunkach bardzo trudna. Przede wszystkim korespondencja trwała bardzo długo. Czas przesyłki listu trwał przeważnie kilkanaście dni, zanim dotarł do adresata. Samo otrzymanie zezwolenia na prowadzenie procesu przedłużało czekanie petenta. Nadto tłumaczenie akt, zawitych nieraz opinii lekarskich, zeznań kilkunastu świadków, sprawiało, że załatwianie przeciągało się. Zdarzały się wypadki zaginięcia akt. W Rzymie akta również leżały bardzo długo czekając na wydrukowanie a potem na kolejkę swego załatwienia, przechodząc kolejno przez ręce trzech konsultorów-wotantów.

Prymas Polski Stefan Wyszyński starając się usprawnić załatwianie tych spraw, sugerował ks. Benschowi potrzebę starania się o specjalny przywilej, który by umożliwił opracowywanie wniosków o dyspensę „super rato” bez długotrwałych praktyk, kosztów i niebezpieczeństw zaginięcia akt. Myśli te starał się usystematyzować na I Zjeździe Oficjałów ks. Filipiuk, postulując uży-

⁶¹ Kan. 1963 § 1.

⁶² Kan. 1963 § 2; *Regulae servandae...*, 4.

⁶³ Wymienić należy następujące dokumenty: *Normae servandae S. Congregationis de Disciplina Sacramentorum in procesibus super matrimonio rato et non consummato ad praecavendam personarum substitutionem*, AAS XXI (1929) s. 490 i n.; *Decretum Supremae Congregationis S. Officii de quibusdam cautelis adhibendis in causis matrimonialibus impotentiae et inconsummationis*, AAS XXXIV (1942) s. 200 i n.; Odpowiedzi Kongregacji św. Oficjum z dnia 2 II 1949 i 1 III 1951, publikowane w: Casoria J., *De matrimonio rato et non consummato*, Romae 1959 s. 237; „*Litterae*” św. Kongregacji Sakramentów z dnia 15 VI 1952 Nr 4380/52, w których podkreśla się, że proces „super rato” jest z natury administracyjny, dlatego, gdy z subdelegacji prowadzi go oficjał, winien używać formularzy kurialnych a nie sądowych. Por. Casoria J., op. cit. s. 362—364.

skanie prawa udzielania subdelegacji do prowadzenia procesu przez ordynariusza oraz utworzenie komisji konsultorów, która by opracowywała odpowiednie wota. Wota miały zastąpić tłumaczenie akt i wysyłanie ich do Rzymu.

Dnia 2. IX. 1949 r. wysłana została do Ojca św. odpowiednia petycja, opracowana przy współudziale administratora apostolskiego w Olsztynie ks. Teodora Bensch, w której Prymas Polski prosił o ułatwienie przeprowadzenia procesu „super rato”, jako sugestia wysunięta została myśl, by utworzyć w Polsce Komisję konsultorów do opracowywania powyższych spraw w formie wniosków. Nie wykluczało się, że taka komisja mogłaby powstać przy jednym z trybunałów.

Kongregacja przestudiowała petycję i dnia 1. III. 1950 r. wydała Indult „Extra ordinaria adiuncta”⁶⁴, w którym postanawia o organizacji specjalnego trybunału dla spraw dyspensy od małżeństwa niedopełnionego. Praktyczne wprowadzenie w życie Indultu oraz czuwanie nad poprawnym jego stosowaniem powierzone zostało Prymasowi Polski. Odtąd, po zakończeniu instrukcji procesu „super rato” (do którego rozpoczęcia wystarcza zezwolenie Prymasa Polski⁶⁵), obrońca węzła ma opracować swoje uwagi po łacinie, po czym ordynariusz przygotowuje własne wotum. Jeżeli wotum ordynariusza idzie po myśli petycji, wszystkie akta wraz z wotum ordynariusza i uwagami obrońcy wysyłane są do Sekretariatu Prymasa Polski, ściślej do kierownika Trybunału „super rato”, który przekazuje je odrębnemu obrońcy węzła a następnie trzem konsultorom do opracowania wotum konsultorskiego. Wotum takie składa się zazwyczaj z trzech części: referuje stan sprawy, przytacza normy i racje prawne, na których konsultor opiera swe wnioski oraz stan faktyczny, gdzie przytaczając zasadnicze wypowiedzi stron, świadków, biegłych jak również dokumenty, domniemania i poszlaki, przedstawia swój wniosek za udzieleniem dyspensy. Jeżeli do takiego wniosku dojść nie może, wykląda racje, które w następstwie mogą być podstawą uzupełnienia instrukcji. Jeżeli wszyscy konsultorzy uznają fakt niedopełnienia jako moralnie pewny oraz istnienie słusznej przyczyny dyspensy⁶⁶, dalszą opinię, czyli „relację”, o całości sprawy pisze Prymas Polski. W ten sposób do Kongregacji Sakramentów wysyła się siedem pozycji łacińskich: wotum ordynariusza, uwagi dwóch obrońców węzła, wota trzech konsultorów i relację Prymasa⁶⁷. Akta sprawy zostają w Sekreta-

⁶⁴ Zał. XI.

⁶⁵ Reskryptem Kongregacji Sakramentów z dnia 30 XI 1968 biskupi Stanów Zjednoczonych otrzymali zezwolenie na okres trzech lat, na mocy którego mogą w swoich diecezjach rozpoczynać proces „super rato”. Por. The Jurit, vol. XXIX 2/1969 s. 202.

⁶⁶ Jedno wotum negatywne, jeżeli nie może być zmodyfikowane przez uzupełnienie dowodów, zatrzymuje tok sprawy.

⁶⁷ „Votum Ordinarii” w diecezjach, w których ordynariuszem jest

riacie Prymasa Polski, dopóki nie nadejdzie z Rzymu dyspensa. W Kongregacji Sakramentów przedmiotem studium są nie akta, ale nadesłane pozycje łacińskie. Raz jeszcze bada je trzech konsultorów i jeżeli ich opinie potwierdzają prawdziwość przesłanek petycji, sekretarz kierujący tymi sprawami przedkłada odpowiednie sumarium Prefektowi Kongregacji, który przedstawia sprawę Papieżowi do decyzji.

Ten wyjątkowy w Kościele sposób załatwiania spraw o uzyskanie dyspensy od małżeństwa niedopełnionego, zawiera uproszczenia, a przede wszystkim składa zaufanie w ręce miejscowych konsultorów. Nie mniej opracowanie jednej sprawy jest bardzo czasochłonne, bowiem wotum konsultorskie musi być obszerne, by odzwierciedlało całokształt sprawy i motywy, na jakich opiera się afirmatywny osąd konsultora, i mimo wszystko trwa długo.

Po otrzymaniu Indultu Prymas Polski niezwłocznie przystąpił do utworzenia specjalnego Trybunału Prymasowskiego „super rato”. Dekretem z dnia 12. VI. 1950 r. otrzymali nominacje pierwsi członkowie: ks. Goździewicz jako relator, O. Bronisław Wilk OFM Cap. jako obrońca węzła oraz księża Brasse, Michalski i Bross z Trybunału Metropolitalnego w Gnieźnie jako „adiutorzy”. W tym samym roku powiększyło się grono „adiutorów”. Nominacje otrzymali księża: Bielecki, Filipiuk, Stawinoga, Nowicki Edm., Bensch. Od 1952 r. zamiast „adiutor” używa się nazwy „konsultor”. W tym też roku konsultorami zostali mianowani ks. Bogdan i ks. Padacz, a ks. Wierzejski drugim obrońcą węzła. Z czasem grono konsultorów powiększyło się. Każdy członek Trybunału Prymasowskiego „super rato” jest mianowany przez Prymasa Polski i składa odpowiednią przysięgę. Kierownikiem tego Trybunału został ks. Franciszek Borowiec, wiceoficjał Sądu Metropolitalnego w Warszawie.

Wkrótce Prymas Polski wydał instrukcję wykonawczą do powyższego Indultu⁶⁸. Instrukcja kładzie między innymi nacisk, by przy zbieraniu dowodów sporządzać akta w trzech autentycznych egzemplarzach. Miało to na celu szybsze opracowanie opinii, bowiem umożliwiało pracę trzem konsultorom równocześnie. Ten słuszny postulat okazał się jednak w praktyce trudny. Sądy często zapominały o przygotowaniu dokumentacji w trzech egzemplarzach i dlatego od r. 1952 Sekretariat Prymasa Polski zaniechał żądania trzech autentycznych egzemplarzy akt.

Mimo tych wyjątkowych form, uzyskanie dyspensy mogło przeciągać się kilka lat. Czasem Kongregacja żądała uzupełnienia instrukcji dowodowej lub przysłania pełnych akt bez tłumaczenia. Opóźnienie powstaje nieraz z winy konsultorów, którzy przetrzy-

ks. Prymas, pisze specjalnie delegowany przez niego kapłan, „nomine ordinarii”.

⁶⁸ Zał. XII.

mują akta ponad przewidziany miesiąc. W ostatnich latach okres załatwiania tych spraw w Rzymie znacznie się skrócił.

Ważność Indultu z r. 1950 jest systematycznie przez Kongregację Sakramentów przedłużana. W r. 1970 liczba wniesionych spraw o dyspensę od małżeństwa niedopełnionego do Trybunału Prymasowskiego „super rato” przekroczyła liczbę tysięcy.

11. Adwokaci i pomoc prawna dla stron w procesie „nullitatis matrimonii”

Dalszą sprawą specyficzną dla procesowego prawa partykularnego w sądach kościelnych w Polsce jest ustosunkowanie się do adwokatów. Kodeks Prawa Kanonicznego i Instrukcja „Provida” podają bardzo szczegółowe normy w sprawie działania adwokatów na terenie sądów kościelnych⁶⁹. Zgodnie z tymi przepisami, rolę adwokatów w sądach kościelnych mogą pełnić ci, którzy mają doktorat z prawa kanonicznego oraz uzyskali zgodę ordynariusza miejsca⁷⁰. W praktyce nie przestrzegano przepisu o doktoracie z prawa kanonicznego i wystarczyło, że adwokat wykazał się studium prawa kanonicznego przy fakultecie prawa cywilnego, by być uznany za „peritus saltem in iure canonico”. Adwokaci mogli zresztą łatwo włączyć się w czynności procesowe stron bez specjalnego pozwolenia, poprzestając na udzieleniu pomocy nieoficjalnie. Trzeba pamiętać, że strona w procesie ma naturalne prawo do korzystania z pomocy w dochodzeniu swoich praw. Zagadnienie polega na tym, czy w określonej sytuacji udział prawników spoza sądu kościelnego może takiej pomocy udzielić. Udział takich prawników łączy się z szeregiem niebezpieczeństw, do których teoretycznie można zaliczyć następujące: brak dostatecznego wykształcenia kanonicznego u adwokatów świeckich, a stąd łatwość wprowadzenia klienta w błąd; nawyk do przeprowadzania pretensji klienta za wszelką cenę w oparciu jedynie o przepis, bez odwoływania się do strony moralnej i sumienia; nadmierne i nie podlegające kontroli wykorzystywanie materialne klienta; łatwość powierzenia sprawy człowiekowi nieuczciwemu. Praktyka w dużym stopniu potwierdziła rzeczywistość tych niebezpieczeństw. W latach powojennych różni „pomocnicy” w procesach o nieważność małżeństwa wykazali dużo nieuczciwości, tak że ks. Kardynał Hlond dekretem z dnia 31. VIII. 1946 r. zakazał w Sądzie Metropolitalnym w Warszawie udziału adwokatów w tych sprawach. Poruszono to zagadnienie na I Zjeździe Oficjałów w r. 1949. Sprawę referował ks. prof. Pałka, zaś na II Zjeździe ks. oficjał Niemczewski. Dyskusja potwierdziła, że oficjałowie z wielką rezerwą odnoszą się do udziału adwokatów

⁶⁹ Kan. 1655—1666 KPK; Instr. „Provida Mater” art. 43—54.

⁷⁰ Kan. 1657 § 2; 1958 § 2.

w procesach o orzeczenie nieważności małżeństwa, ilustrując to przykładami z doświadczenia: Przed wojną np. w Warszawie izba adwokatów przy Sądzie Metropolitalnym liczyła 35 osób, jednakże, jak stwierdzili długoletni pracownicy sądowni, nie przynosiła pozytywnych rezultatów. Doprowadziło to do śmiałej decyzji Kardynała Hlonda z dnia 31. VIII. 1946 r. Moc tego dekretu podtrzymano jeszcze w r. 1957 i 1960 w stosunku do jednego adwokata Roty Rzymskiej. Takie stanowisko nie wykluczało oczywiście wszelkiej pomocy adwokatów, a tym bardziej nie świadczy wcale o negatywnym ustosunkowaniu się do współpracy ze świeckimi na polu sądownictwa — przeciwnie, wielu oficjałów podczas wymienionych Zjazdów utrzymywało, że nie można z zasady wykluczać takiej współpracy, ale ją ułatwiać, gdy się trafi na człowieka uczciwego. I tak np. w r. 1957 jeden z adwokatów otrzymał zezwolenie ad casum na prowadzenie sprawy o nieważność małżeństwa przy Sądzie Metropolit. w Warszawie. W kilku sądach diecezjalnych adwokaci występowali oficjalnie, np. w Łodzi, Gorzowie (po r. 1950), Pielplinie, Białymstoku, Łomży, Sandomierzu, Tarnowie. W Sądzie Biskupim w Częstochowie i w Kielcach rolę adwokatów pełniły także kobiety⁷¹. W niektórych sądach stronom pomagali księża podejmując rolę adwokatów. Pomoc zazwyczaj sprowadzała się do napisania skargi czy powództwa, przejrzenia akt podczas publikacji, napisania uwag i obrony, wniesienia apelacji, gdy taka była potrzebna. Gdzie indziej znów pomocą prawną służyli wprost notariusze sądowni.

Zdawano sobie jednak sprawę, że mimo duszpasterskiego podejścia wielu sędziów, forma pomocy prawnej, jak to przedstawiono wyżej, nie zabezpiecza w sposób wystarczający interesów stron. Petent mógł być potraktowany urzędniczo, gdy porady udzielał urzędnik sądowy, lub też narażony na złudzenia czy wyzysk, gdy trafił na nieuczciwego adwokata, w stosunku do którego władza kościelna nie miała kontroli. W toku ożywionej dyskusji, jaka toczyła się na I Zjeździe Oficjałów na ten temat, wyłoniono trójosobową komisję dla opracowania regulaminu poradni prawnej przy sądach duchownych⁷². Regulamin został opracowany, trudno jednak stwierdzić, czy został przekazany Konferencji Episkopatu. Na II Zjeździe Oficjałów w r. 1957 domagano się wykorzystania tego regulaminu, gdy ponownie dyskutowano to zagadnienie. Rozwiązanie widziano także w zleceniu odpowiednim kapłanom troski o patronowanie w procesach kościelnych. Kwestia pomocy prawnej stronom w procesach o orzeczenie nieważności małżeństwa nie została na II Zjeździe definitywnie załatwiona. Rozwiązuje go

⁷¹ Referat ks. Niemczewskiego podczas II Zjazdu Oficjałów — por. protokół Zjazdu.

⁷² Por. nota 52.

praktyka w poszczególnych diecezjach. W większych ośrodkach jak Warszawa zaczęły funkcjonować poradnie prawnicze, gdzie indziej sami oficjałowie dbają o to, by w konkretnym wypadku strona miała zapewnioną pomoc i doradę prawną w procesie. Nie wykluczona jest w praktyce pomoc adwokatów świeckich. Ci jednak, zwłaszcza młodszy, wykazują coraz mniejsze przygotowanie w prawie kanonicznym i rzadziej chcą czy mogą się angażować.

Z adwokatów rotalnych, którzy uzyskali dyplom przed wojną, było w Polsce dwóch, jeden kapłan, drugi świecki. W okresie powojennym do Kraju przybyło dalszych czterech adwokatów Roty Rzymskiej, wszyscy kapłani. Nadto dyplom adwokacki w Rocie Rzymskiej zdobyło kilku innych Polaków, z których trzech pełniło funkcje deputowanego obrońcy węzła przy tymże trybunale Roty, jeden zaś adwokata. Jeden z adwokatów w r. 1968 został mianowany audytorem rotalnym (sędzią), podczas gdy dotychczasowy audytor objął stanowisko Dziekana Roty.

12. Prace nad ujednoczeniem nazw sądów oraz formularzy proceduralnych

Jedna z komisji wyłonionych na I Zjeździe Oficjałów miała za zadanie opracować jednolitą nomenklaturę dla sądów kościelnych oraz jednakowe wzory akt proceduralnych. Tego rodzaju przedsięwzięcie wpływało nie tyle z pilnej potrzeby, ile raczej z ogólnej tendencji unifikacji i chęci solidaryzowania się. Zdaje się, że pierwsza komisja nie doszła do żadnych rezultatów, dlatego też na II Zjeździe odnowiono jej skład⁷⁸. Już w r. 1957 komisja złożyła projekt ujednoczenia nazw sądów w Sekretariacie Prymasa Polski. Projekt jednak nie doczekał się realizacji. Stan swych badań komisja zreferowała na III Zjeździe w r. 1962. Trudno właściwie było znaleźć w Polsce kilka sądów o identycznym sformułowaniu oficjalnej nazwy, niemal każdy sąd miał swój specyficzny przymiotnik, nazwę lub układ wyrazów, mimo że istotowo określał tę samą instytucję. I tak spotykamy nazwy: Sąd Metropolitalny, Trybunał Metropolitalny, Arcybiskupi Sąd Duchowny, Sąd Biskupi, Sąd Kościelny, Sąd Diecezjalny itp. Komisja zaproponowała nazwę „Sąd Kościelny Diecezji w N.”, co miało najlepiej odpowiadać treści instytucji jak również łacińskim określeniom, używanym przez Stolicę Apostolską w odniesieniu do sądów diecezjalnych. Propozycja jednak nie spotkała się z powszechnym uznaniem. Niektórzy obstawali przy innych sformułowaniach. Widocznie utarte nazwy weszły głęboko w świadomość i niechętnie by z nich rezygnowano.

⁷⁸ W jej skład weszli w r. 1957: ks.ks. Szafranski, Ochnicki i Konieczny. Po śmierci ks. Ochnickiego w komisji pracował ks. Heidrich.

Podjęto także prace w kierunku ujednoczenia formularzy procesowych. Komisja pozierała wzory formularzy stosowanych w wielu diecezjach. To zagadnienie omawiano na III Zjeździe. Trudno było wtedy ustalić wytyczne, w jakim kierunku ma komisja pracować: czy formularze mają być w języku łacińskim, czy też niektóre w języku łacińskim a niektóre w polskim, a jeżeli niektóre tylko po polsku, to jakie? Mimo że komisja otrzymała pełnomocnictwo do podjęcia decyzji, prace nie zostały ukończone⁷⁴.

DODATEK

Ważniejsze źródła dotyczące organizacji i działania sądownictwa kościelnego w Polsce po II wojnie światowej.

I.

Ustanowienie trybunałów III instancji w Gnieźnie i w Krakowie

Decretum

„Ob rerum temporumque discrimina ac praesertim gravissimas propter rei vehicularis difficultates, quibus Excellentissimi Poloniae Ordinarii cum Apostolica Sede per litteras communicare prohibentur”, SS. mus Dominus Noster PIUS divina Providentia Papa XII per decretum S. Congregationis pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis de die 25 octobris 1946 N. 7800/46 subsignatis S. R. E. Cardinalibus speciales tribuit facultates in territorio polonico exercendas ac solummodo praesentibus rerum adiunctis perdurantibus valituras.

Inter alia iisdem S. R. E. Cardinalibus ius delatum est „deferendi tribunalii ecclesiastico Gnesnensi vel Cracoviensi iudicium tertiae instantiae in causis iudicatis in prima vel altera instantia a tribunalibus ecclesiasticis Reipublicae Poloniae, idque per designationem peragendam iuxta normas ab ipsis Eminentissimis Cardinalibus constituendas, ita tamen, ut causae iudicatae in prima vel altera instantia ab uno tribunali nequeant in tertia instantia ab eodem iudicari ac firmo iure recurrendi ad Signaturam Apostolicam contra decisiones tribunalii tertiae instantiae ad normam Can. 1603 § 1. In singulis autem casibus expressa fiat mentio Apostolicae concessionis”.

Quam facultatem ad mentem Canctae Sedis executioni mandantes communi sententia sequentes statuimus normas:

- 1) Ad Tribunal ecclesiasticum Gnesnense deferuntur in tertia instantia sausae iudicatae in secunda instantia
 - a. a Tribunali Metropolitanano Cracoviense,
 - b. a Tribunali Metropolitanano Leopoliense,
 - c. a Tribunali Metropolitanano Vilmense,
 - d. a Tribunali Archiepiscopali Posnaniense qua Iudicio appellatio- nis pro causis iudicatis in prima instantia a Tribunali Craco- viense et Leopoliense,
 - e. a Tribunali ecclesiastico Vladislaviense qua Iudicio appellatio- nis pro causis iudicatis in prima instantia a Tribunali Posnaniense.

⁷⁴ Zjazd Oficjałów z dnia 27—28 IX 1962, Protokół s. 19—23.

- 2) Ad Tribunal Metropolitanum Cracoviense deferuntur in tertia instantia ca usae iudicatae in secunda instantia
 - a. a Tribunali Metropolitanano Gnesnense,
 - b. a Tribunali Metropolitanano Varsaviense,
 - c. a Tribunali Archiepiscopali Posnaniense qua Iudicio appellationis pro causis iudicatis in prima instantia a Tribunali Varsaviense,
 - d. a Tribunali ecclesiastico Culmense qua Iudicio appellationis pro causis iudicatis in rima instantia a Tribunali Gnesnense.
- 3) Causae iudicatae in prima et secunda instantia ab uno Tribunali nullo pacto possunt videri ab eodem Tribunali in tertia instantia.
- 4) Gnesnense et Cracoviense Tribunal tertiae instantiae Kalendis maii anni currentis constituentur et causas tractandas assument.
- 5) Omnes causae in tertia instantia collegialiter a tribus iudicibus praeside Officiali vel Viceofficiali cognoscendae sunt, salvo praescripto Can. 1576 § 1, 2°.
- 6) Sive in admissione causarum in Tribunalibus tertiae instantiae, sive in earum saententiis expressa mentio fiat supradictae Apostolicae concessionis de die 25 octobris 1946.
- 7) Contra decisiones et sententias utriusque tribunalis tertiae instantiae datur recursus ad Supremum Signaturae Tribunal ad normam Can. 1603 § 1.

Datum CRACOVIAE, die 29 martii a. D. 1947.

(—) † Augustus Card. Hlond

(—) † Adam Card. Sapieha

Dekret opublikowany w „*Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej*” 4/1947 s. 156—158; „*Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie*” 5/1947 s. 101—102; i innych miesięcznikach diecezjalnych.

II. a.

Ustanowienie Sądu Arcyb. w Poznaniu instancją apelacyjną dla Archid. Warszawskiej

S. Congregatio Consistorialis
N. Prot. 345/47

BEATISSIME PATER,

Augustus S. R. E. Card. Hlond, Archiepiscopus Varsaviensis, ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus, praesenti rerum conditione perspecta, humillime implorat facultatem eligendi in secunda instantia Tribunal archidioecesis Posnaniensis, loco Tribunalis dioecesis Lublinensis antea concessi.

Ex Audientia SS.mi diei 19 Aprilis 1947.

SS.mus Dominus Noster Pius Div. Prov. PP. XII, audita relatione infrascripti Cardinalis Secretarii huius S. C. Consistorialis, E. mo Oratori gratiam iuxta preces benigne concedere dignatus est. Contrariis quibusve non obstantibus.

(L. S.) (—) fr. RE. Card. Rossi

a Secr.

(—) Benzoni, ads.

II. b.

Arcybiskup Metropolita
Poznański

Poznań, dnia 31. maja 1947
L. dz. 496/47

Do
Kurii Arcybiskupiej
w miejscu.

Dekretem św. Kongregacji Konsystorialnej nr. 345/47 Metropolitalny Sąd Duchowny w Poznaniu ustanowiony jest drugą instancją dla spraw rozpatrywanych przez Metropolitalny Sąd Duchowny w Warszawie w pierwszej instancji.

(—) † Walenty Dymek

pub.: „*Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej*” 8—9/1947 s. 290

III. a.

Ustanowienie Sądu Arcyb. w Poznaniu instancją apelacyjną dla sądu kościelnego we Wrocławiu

SACRA CONGREGATIO
CONSISTORIALE
Num. Prot. 853/46

Roma, 23 Dicembre 1946

E.mo e Rev. Signor Mio Oss.mo,

E' stato chiesto a questa Sacra Congregazione Consistoriale che il Tribunale arcivescovile di Posnania sia designato Tribunale di seconda istanza per la causa matrimoniali del territorio della Silesia Inferiore.

Questo Sacro Dicastero concede all'Eminenza Vostra Rev.ma le facoltà necessarie ed opportune per tale designazione.

Le bacio umilissimamente le mani e con sensi di profonda venerazione mi professo

dell'Eminenza Vostra Rev.ma
U.mo Dev.mo Servitore vero
(—) Fr. RC. Card. Rossi

A Sua Eminenza Reverendissima
Il SIGNOR CARD. AUGUSTO HLOND
Arcivescovo di Gniezna e Varsavia

III. b.

853/46

S. CONGREGATIO CONSISTORIALIS

BEATISSIME PATER,

Augustus S. R. E. Cardinalis Hlond, Archiepiscopus Varsaviensis, ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus, humillime implorat ut, quousque praesens rerum condicio permaneat, pro territorio Silesiae Inferioris

(archidioecesis Vratislaviensis) tribunal secundae instantiae constituitur apud Ordinarium Posnaniensem.

Et Deus.

.....

Sacra Congregatio Consistorialis, vigore facultatum sibi a SSmo Domino Nostro Pio O. P. PP. XII tributarum, Emo Card. Archiepiscopo Oratori gratiam iuxta preces benigne concedit, perdurantibus praesentibus adiunctis. Contrariis quibusve, minime obstantibus.

Datum Romae ex Aedibus S. C. Consistorialis die 16 Junii 1947

(—) Fr. RC. Card. Rossi

(—) B. Renzoni, Ads.

Publ.: *Wiadom. Kościelne Dolnego Śląska* Nr 5—7/1947 s. 134

III. c.

PRYMAS POLSKI

Najprzewielebniejszy
Księżę Administratorze Apostolski

Mam przyjemność przesłać załączony odpis reskryptu św. Kongregacji Konsystorialnej w sprawie Trybunału II instancji dla Sądu Duchownego we Wrocławiu. Na podstawie tego dokumentu papieskiego zarządzam, że sprawy sądowe, rozpatrywane w pierwszej instancji przez Sąd Duchowny we Wrocławiu, sązione będą w drugiej instancji przez Trybunał Arcybiskupi w Poznaniu, perdurantibus praesentibus adiunctis.

Warszawa, dnia 14 lipca 1947 r.

† Augus Kard. Hlond

Najprzewielebniejszy
Ks. Inf. Dr Karol Milik
Administrator Apostolski
Wrocław

IV.

Uzupełnienie dekretu Kardynałów z d. 29. III. 1947

PRYMAS POLSKI

DECRETUM

Cum decretum Nostrum de die 29 Martii anni 1947, quo facultatibus utentes a S. Congregatione pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis die 25 Octobris 1946 Nobis concessis competentiam Tribunalium tertiae instantiae Gnesnae et Cracoviae constitutorum definimus, pleniore Tribunalium secundae instantiae enumeratione indigeat, praesentibus decernimus ac statuimus causas a Tribunali Archiepiscopali Posnaniensi qua instantia appellationis pro Iudicio Vladislaviensi iudicatas, in tertia instantia a Tribunali Gnesnensi tractandas esse.

Cracoviae, die 20 octobris a. D. 1947.

L. S. (—) † Augustus Card. Hlond

L. S. (—) † Adam Card. Sapieha

V.

Odpowiedź Sygnatury Apostolskiej w sprawie udziału obrońcy wężła i notariusza podczas przestuchania rekwizycyjnego

Supremo Tribunale
della
Segnatura Apostolica
Prot. Num. 966/497/C.P.

Romae, die 19 novembris 1947

Em.me ac Rev.me Domine mi Obs.me,

Sacra Congregatio Consistorialis remisit huic Supremo Tribunali Signaturae Apostolicae supplices litteras quibus Eminentia Tua sub die 15 junii 1947 a Summo Pontifice petebat ut, peculiaribus attentis adiunctis in quibus modo versatur ista Administratio Apostolica (Caminensis, Lubucensis, ac Praelatura nullius Pilensis) Gorzów, indulgetur facultas expediendi in causis matrimonialibus testium excussionem, quae forte per litteras rogatorias facienda sint, sine Defensore Vinculi ac sine Notario, saltem pro iis locis, in quibus normae iuris canonici ad rem vigentes „hodie ob penuriam sacerdotum necnon difficultates communicationis applicari nullo modo queunt”. Quibus super litteris Supremum hoc Tribunal in Congressu diei 6 novembris currentis decrevit: 1) Quod ad absentiam Notarii negative; posse tamen Ordinarium sacerdoti ad testium excussionem per rogatorias delegato potestatem facere assumendi in loco pro sua prudentia ad munus Notarii ea tantum vice obeundum virum quemlibet, laicum quoque, si forte sacerdotis idonei copia plane desit.

2) Quoad autem absentiam. Defensoris Vinculi posse difficultatibus ita prospici: vinculi apud ordinarium tribunali Defensor, quatenus intervenire ad excussionem testis nequeat, articulos interrogatorii sedulo praeparatos mittere poterit ad iudicem delegatum testi ab eodem proponendos atque una cum responsionibus ad tribunal remittendos; quibus vero peractis, Vinculi Defensor sese gerat an normam can. 1587 § 2.

Sanctissimus autem Pius divina providentia Papa XII in audientia mihi die 11 currentis mensis impertita decisionem Congressus benigne approbavit.

Et eidem Eminentiae Tuae, manus deosculatus, me profiteor
addictissimum

M. Card. Massimi, Praef.

Em.mo ac Rev.mo Domino
Card. Augusto HLOND
Archiepiscopo Varsaviensi

VI.

Przywilej dla Sądu Biskupiego w Łodzi

SACRA CONGREGATIO DE SACRAMENTIS
Officium Vigilantiae super Tribunalia relate
ad Matrimoniales Causas
N. 1579/48 Vg.

Beatissime Pater,

Episcopus Lodzensis, ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus, quae sequuntur humilime exponere audet;

Elapsi belli tempore factus est, ut multi polonii cives, sive vi e patria expulsi, sive ex eadem profugi, per tempus plus minusve longum extra Poloniae fines matrimonia contaxerunt, e quarum numero aliquae, a viris derelictae, in Poloniam reversae, sorti suae consulere student et coram Tribunalibus Dioecesanis matrimonia sua nullitatis accusare varia ob titula volunt.

Huic autem desiderio deferri nequit, obstante can. 1964 CJC. nam viro extra Poloniam degente, saepe ignoto, et matrimonio extra Poloniae fines contracto, matrimonialis causa alibi tractari deberet, quod ob permagnas rei postalit et vehiculariae difficultates, moraliter impossibile evadit.

Quibus omnibus sic stantibus, humillime expostulare audet, ut similibus in causis mulieres dioecesanis, aliquot forsan in casibus admittere valeat ad agendum in causis matrimonialibus, canone 1964 CJC. minime obstante, et servatis de caetero praescriptionibus iuris canonici.

Sacra Congregatio de Disciplina Sacramentorum vigore specialium facultatum sibi a SS.mo Domino Nostro PIO Papa XII tributarum ab attentis peculiaribus prorsus adiunctis de quibus supra, in Congressu diei 15 curr. m., Ordinario Lodzensi petitam facultatem concedit, si et quatenus a iure requiritur, sub sequentibus conditionibus;

- 1) Dummodo exclusum omnino sit quodlibet fraudis et collusionis periculum in singulis casibus;
- 2) Dummodo omnis peracta fuerit diligentia inveniendi et citandi partem conventam;
- 3) Pro omnibus casibus exceptis, de quibus in can. 1990—1992, necnon pro causis formalibus ex capite defectus formae, aetatis atque impedimentorum et defectus consensus ad partem actricem pertinentibus; exclusis ideo causis de defectu consensus partis conventae.
- 4) De hac facultate sermo fiat in sententia.
- 5) Praesentibus valituris **ad triennium**, si tamdiu praesens Status rerum perseverat. Servatis in ceteris adamussim omnibus de iure servandis.

Datum Romae, ex Aedibus eiusdem Sacrae Congregationis die 17 Decembris 1948.

Pro Praefectus — (podpis nieczytelny,
oraz drugi podpis nieczytelny)

VII.

Ustanowienie Trybunału Metrop. w Gnieźnie III instancją dla Sądu Arcyb. we Wrocławiu

PRYMAS POLSKI

N. 555/F.S.

BEATISSIME PATER,

Rogante Administratore Apostolico Carolo Milik, Silesiae Inferioris Ordinario, SANCTITATEM VESTRAM adeo et humillime postulato, ut causae iudiciales e territorio Dioeceseos Vratislaviensis praefato Administratori subiecto dijudicandae in secunda instantia — vi decreti Sacrae Congregationis Consistorialis de die 16 mensis Junii anni 1947 —

a Tribunali Ecclesiastico Posnaniensi, in tertia instantia tractandae
Tribunali Metropolitano Gnesnensi committi possint.
Et Deus etc.

Vigore specialissimarum facultatum a Ssmo Domino Nostro PIO, divina Providentia PP. XII, per decretum Sacrae Congregationis pro Negotiis Ecclesiasticis Extraordinariis de die 16 mensis novembris anni 1948 Nobis concessarum, praentibus annuimus pro gratia iuxta preces ad biennium.

Datum Varsaviae, die 30 mensis Junii a. D. 1949

(† Stefan Wyszyński)

VIII.

*Sąd Metrop. w Krakowie II instancją dla spraw opolskich sądzonych
w Katowicach*
1178/49

S. CONGREGATIO CONSISTORIALIS

Beatissime Pater,

Stephanus Wyszyński, Archiepiscopus Gnesnensis et Varsaviensis ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus, sequentes supplices preces Rev.mi D. Boleslai Kominek, Administratoris Apostolici Silesiae Opoliensis, in cuius territorio plus quam 1.000.000 catholici gente Polonica habitant, benignitati Sanctitatis Vestrae humillime praesentat ac fundit:

Vigore specialissimarum facultatum a Sanctitate Vestra, per rescriptum S. Congregationis pro Negotiis Ecclesiasticis Extraordinariis die 8 Julii 1945 tributarum. cl. m. Card. Augustus Hlond, Poloniae Primas, decreto 13 octobris 1945 Nr 148 concessit ut causae iudiciales territorii Silesiae Opoliensis, praefato Administratori Apostolico subiecti, usque ad erectionem proprii Tribunalis Ecclesiastici, Tribunali Dioecetano Katowicensi committi queant.

Cum vero causae iudiciales dioeceseos Katowicensis a Tribunali Metropolitano Cracoviae in secunda instantia dijudicandae sint, humillime petit ut etiam causae territorii Silesiae Opoliensis, in secunda instantia tractandae, Tribunali Metropolitano Cracoviensi committi possint.

Et Deus etc.

Haec Sacra Congregatio Consistorialis, vigore facultatum sibi a SSmo Domino Nostro Pio Div. Prov. PP. XII. tributarum, praefatam designationem, iuxta petita, benigne approbare dignata est. Contrariis quibusvis minime obstantibus.

Datum Romae, ex Aedibus S. C. Consistorialis, die 4 octobris 1949

(—) † Card. Piazza
Episc. Sabinen. et M.

IX.a.

Dokumenty dotyczące „dekretu wdowieństwa” w wypadku domniemanej śmierci współmałżonka

Instrukcja

o kanonicznym badaniu narzeczonych przed ślubem,
uchwalona dnia 9 września 1946 r. na Plenarnej Konferencji Biskupów
Polskich w Częstochowie

(postanowienia dotyczące zawarcia małżeństwa w wypadku domniemanej śmierci poprzedniego małżonka)

-
27. Jeżeli poprzednie małżeństwo było ważne, do stwierdzenia stanu wolnego konieczne potrzeba bądź metryki śmierci, wystawionej przez proboszcza miejsca zgonu, względnie dekretu wdowieństwa (decretum de praesumpta morte coniugis), wystawionego przez Ordynariusza, bądź dokumentu dyspensy papieskiej od małżeństwa niedokonanego, bądź dokumentu, rozwiązującego poprzednie małżeństwo na podstawie przywileju pawłowego. O kurialny dekret wdowieństwa należy się postarać we wszystkich wypadkach, w których zgonu współmałżonka nie można udowodnić urzędowymi dokumentami kościelnymi.
52. Przy wdowcach i wdowach konieczny jest dokument śmierci współmałżonka do stwierdzenia stanu wolnego. Kanonicznym dowodem zgonu jest jedynie urzędowe świadectwo zgonu władzy kościelnej, mianowicie proboszcza miejsca zgonu, wystawione na podstawie parafialnej księgi zgonów.

Do księgi tej proboszcz może wpisać zgon albo na podstawie lekarskiego świadectwa oględzin zwłok albo na podstawie świadectwa, wystawionego przez urząd stanu cywilnego lub zarząd szpitala, o ile ten uprawniony jest do prowadzenia spisu zmarłych, względnie kapitana okrętu, na którym zaszedł wypadek zgonu.

Jednakże świadectwo urzędu stanu cywilnego wtedy tylko jest podstawą zapisu do księgi parafialnej, jeżeli wystawione jest na podstawie zeznań naocznego świadka zwłok, czyli poświadczania lekarskiego oględzin zwłok lub urzędowych dokumentów.

Natomiast nie może proboszcz uznać świadectwa urzędu stanu cywilnego, jeżeli wystawione jest tylko na podstawie orzeczeń władzy świeckiej (wojskowej, policyjnej, sądowej), stwierdzających zgon z własnych dociekań. Władze te bowiem mają swój sposób ustalania zgonu, nie zawsze zgodny z przepisami kanonicznymi (np. wywołanie przez ogłoszenie, wzywające zaginionego do stawienia się).

53. Jeżeli nupturient kościelnego świadectwa zgonu współmałżonka uzyskać nie może, natenczas proboszcz winien postąpić według zasad, ustalonych w Instrukcji św. Oficjum z dnia 13 maja 1868 r. (*Fontes I. C. IV, 1002*). W myśl tych zasad do zawarcia nowego małżeństwa nie wystarczy jedynie prawdopodobieństwo śmierci współmałżonka, choćby ono było duże. Konieczną jest rzeczą osiągnięcie pewności moralnej, wykluczającej wszelką rozumną wątpliwość.

Nie wystarczy też sam fakt nawet bardzo długiej nieobecności i milczenia współmałżonka, lecz należy koniecznie starać się o pozytywne dowody zgonu, przede wszystkim na podstawie zaprzysiężonych zeznań wiarygodnych świadków, i to, o ile możliwości, naocznych.

54. Jeżeli świadków nie ma, należy dowody zgromadzić z rozumnych poszlak, okoliczności, przypuszczeń i wieści, które to dane **razem wzięte** mogą przyczynić się do wytworzenia moralnej pewności o śmierci współmałżonka.
55. Wszystkie dowody zebrane według zasad wspomnianej Instrukcji św. Oficjum powinien proboszcz dokładnie spisać i w formie podania przesłać do Kurii diecezjalnej, dodając swą opinię o danej sprawie i świadectwo o wiarygodności świadków.
- Zanim osoba zainteresowana nie otrzyma kurialnego dekretu wdowieństwa (de praesumpta morte coniugis), orzekającego jej wolny stan, zapowiedzi nie powinno się głosić.

Publ.: *Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej*, 8—9/1947, s. 266, 275—276; oraz w innych miesięcznikach diecezjalnych.

IX.b.

Zarządzenie w sprawie uzyskania orzeczenia wdowieństwa w wypadku domniemanej śmierci współmałżonka.

wskazania duszpasterskie (omittuntur)

.....

Ponieważ załatwienie sprawy trwa zwykle dłużej, ze względu na konieczność wdrożenia odpowiednich dochodzeń, stąd też kapłan, u którego zgłaszają się tego rodzaju nupturienci do zapowiedzi, winien ich zawczasu przygotować na zwłokę a następnie jak najrychlej zebrać potrzebny w tej sprawie materiał i odesłać do Metropolitalnego Sądu Duchownego. Dopiero gdy Kuria wzgl. Sąd Duchowny wyda orzeczenie wdowieństwa, wolno przystąpić do ogłoszenia zapowiedzi i ustalenia terminu ślubu.

Bliższe wskazówki w tej sprawie, zwłaszcza odnośnie do materiału, który rzędcą parafii powinien Sądowi przedstawić wraz z wnioskiem o uzyskanie orzeczenia wdowieństwa, podaje „Instrukcja o koniecznym badaniu narzeczonych przed ślubem”, rozdz. III, pkt 52—55.

Zeznania świadków przesłuchanych przez kapłana, na wszystkie okoliczności dotyczące sprawy, muszą być zawsze odbierane pod przysięgą.

Poznań, dnia 14 lipca 1947 r.

(—) † Walenty Dymek
Arcybiskup Poznański

Publ.: *Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej*, 8—9/1947 s. 289.

IX.c.

Forma postępowania przy stwierdzaniu stanu wolnego w wypadku domniemanej śmierci współmałżonka

Zatwierdzona przez Konferencję Episkopatu z dn. 23. XI. 1949 r.
w Krakowie

- 1) Dochodzenie, którego celem jest stwierdzenie stanu wolnego w wypadku domniemanej śmierci współmałżonka, jest z natury swej postępowaniem administracyjnym, w zasadzie wolnym od rygorów zwykłego procesu kanonicznego 1).

- 2) W wypadkach wyjątkowych, gdyby Ordynariusz uznał to za wskazane, sprawa może być rozstrzygnięta na drodze zwykłego postępowania sądowego przy udziale obrońcy wężła małżeńskiego 2).
- 3) Zgodnie z 149 uchwałą Pierwszego Polskiego Synodu Plenarnego w sprawach o domniemaną śmierć współmałżonka, właściwym jest Ordynariusz stałego lub tymczasowego miejsca zamieszkania, albo miesięcznego pobytu, wreszcie Ordynariusz aktualnego pobytu w miejscu ślubu, gdy chodzi o tułaczy.
Jeśli jest kilku właściwych Ordynariuszów, sprawę rozstrzyga ten, który ją pierwszy przyjął do rozstrzygnięcia.
- 4) Badanie i rozstrzygnięcie spraw o domniemaną śmierć małżonka, zleca Ordynariusz według swego uznania, bądź władzy administracyjnej, bądź sądowej. Sąd działa jednak w tych sprawach jako organ biskupiej władzy administracyjnej, z wyjątkiem wypadku przewidzianego w p. 2.
- 5) Sprawy tego rodzaju należy rozpatrywać i rozstrzygać z reguły jednoosobowo.
Trybunał jednoosobowy, delegowany na stałe przez Ordynariusza, bada sprawy w trybie administracyjnym i rozstrzyga je w formie dekretu przy udziale notariusza.
- 6) W wypadkach bardziej zawilych dekretuje kolegalnie trybunał złożony z przewodniczącego i dwu assessorów, wyznaczonych przez Ordynariusza ad causam vel universitatem causarum.
Przewodniczącym jest sędzia przewidziany w p. 5.
- 7) Od dekretów negatywnych, tak jednoosobowych jak kolegalnych przysługuje wnioskodawcom prawo odwołania do samego Ordynariusza w terminie miesiąca od otrzymania dekretu.
- 8) Ponowne rozpatrzenie sprawy wskutek złożonego odwołania powierza Ordynariusz kolegium trzech i na podstawie ich opinii wydaje dekret ostateczny.
Kolegium trzech urzęduje w nowym składzie osób, jeśli dekret w pierwszej instancji wydano kolegalnie w myśl punktu 6.
- 9) Przeciwko ostatecznym dekretom Ordynariusza wnioskodawcom przysługuje prawo odwołania do św. Kongregacji Sakramentów (kan. 1601).
- 10) Jest rzeczą bardzo wskazaną odradzać wydawanie dekretów negatywnych, odrzucających ostateczny wniosek o uznanie zgonu współmałżonków ze względu na możliwość znalezienia nowych środków dowodowych.
- 11) Przedmiotem dekretu wdowieństwa jest uznanie z moralną pewnością współmałżonka za zmarłego, a wnioskodawcę za uprawnionego do zawarcia ponownego związku małżeńskiego, o ile nie ma innych, prawem przewidzianych przeszkód małżeńskich.

- 1) Dopuszczalne jednak, a nawet polecenia godne jest wzorowanie dochodzenia na procesie sądowym (Cfr. Roberti, *De processibus*, 1941, str. 118 n. 3).
- 2) Tryb postępowania sądowego wymaga, aby sprawa była sporną między stronami, co w naszym wypadku zaistnieje, jeśli w obronie tezy, iż małżonek żyje, wystąpi ktoś uprawniony np. rodzina, kurator dzieci, albo jeśli Ordynariusz uczyni ją sporną, wyznaczając przeciwnika w osobie obrońcy wężła małżeńskiego.

X.

Ustanowienie drugiej instancji w Przemyślu

Adam Stephanus Sapieha
 S. R. E. Tituli S. Mariae Novae
 Presbyter Cardinalis
 Princeps-Metropolita Cracoviensis
 Nr. F. 6/950

Beatissime Pater

Eugenius Baziak, archiepiscopus metropolita leopoliensis Lat. in Lubaczów residens, ad pedes SV provolutus, de consensu ac voto Ordinarii Premisliensis Lat. D. Francisci Barda, humiliter petit, ut SV ad tempus tantum, vi privilegii, non obstante can. 1594 § 1. benignissime indulgere dignetur, ut in ipsa dioecesi Premisliensi, ubi plures et idonei inveniri possunt sacerdotes, erigatur ac constituatur, sicuti tempore belli, per rescriptum Secretariae Status de die 2. I. 1942 Nr. 164/42 est concessum, Tribunal II instantiae, pro casibus dioecesis Premisliensis.

Causae: penuria magna sacerdotum, occupatorum in numero 58 in cura animarum in 28 parocciis, quorum nonnulli iam nimis sunt occupati in iudicio archiepiscopali, causis matrimonialibus in I instantia de die in diem crescentibus, ob transmissionem harum a fidelibus archidioecesis degentibus in magno numero in aliis regionibus Poloniae ad tribunal Lubaczów ratione initi contractus.

Vigore specialissimarum facultatum a Samo D. N. Pio XII. per decretum Secretariatus Status die 28. II. 1949. Nr. 1286/49. Nobis concessarum, attentis expositis in litteris Exc Oratoris de die 29 Novembris 1949. Nr. 2666. praesentibus Tribunal II instantiae pro casibus dioecesi Premisliensis in ista Sede Episcopali Premisliae Lat. ad tempus perdurantis causae constitutum ac erigimus, servatis hac in re de iure servandis.

Contrariis quibuscumque non obstantibus.

Datum Cracoviae die 21 Ianuarii 1950.

L. s.

Card. Sapieha m. p.

Exc. ac Reverend. D. Archiepiscopus
 Dr Eugenius Baziak
 in Lubaczów

XI.

Ustanowienie Trybunału Prymasowskiego „super rato”

SACRA CONGREGATIO
 DE SACRAMENTIS
 N. 7013/49

Gnesnen

I n d u l t u m

Extraordinaria adiuncta, modo in Polonia vigentia, impossibilem fere reddere videntur transmissionem ad Sanctam Sedem universorum actuum processum pro impetranda Pontificia dispensatione a matrimonio utpote tantum rato et non consummato confectorum: quapropter

anixe postulavit Exc. mus Archiepiscopus Gnesnensis, Poloniae Primas, nomine omnium Poloniae Episcoporum, ut per peculiare facultates ad experimentum saltem, ad tempus concedenas, huic incommodo occurreretur.

Sacra vero Congregatio de Disciplina Sacramentorum, ut his precibus fieret satis, sequentia rata est inulgeri posse, omnino de cetero sartis tectis Regulis et Normis a Sacra hac Congregatione de Disciplina Sacramentorum traditis die 7 maii 1923 (AAS vol. XV, pp. 389 ss) et die 27 martii 1929 (AAS vol. XXI, pp. 490 ss.) necnon servato Decreto S. C. S. Officii, edito die 12 Junii 1942 (AAS vol. XXXIV, pp. 200 ss.) aliisque omnibus praescriptis, quae talium processuum confectionem moderantur; iis tamen sub peculiaribus legibus:

1) Antequam quilibet processus instituatur, Episcopus competens facultatem impetret ab Exc.mo Poloniae Primas, qui in ea concedenda se gerat ad tramitem nn. 1—12 „Regularum” Sacrae huius Congregationis diei 7 maii 1923.

2) Poloniae Primas, tres ecclesiasticos viros scientia canonica, integritate vitae prudentiaque conspicuos, seligat, qui sibi sint adiutorio in studio processum de quibus agitur, qui nempe votum suum valeant promere iuxta rei veritatem sive circa factum adsertae inconsummationis sive circa existentiam causarum sive circa scandalum a concessione dispensationis forte oriturum, de qua re votum Episcopi dioecesanii semper requiritur. Tribus addendus est etiam alius ecclesiasticus vir, qui defensoris vinculi munere fungetur, quique iisdem qualitatibus ac praedicti praefulgeat.

Hi omnes antequam suo munere fungi incipiant, coram Exc. mo Primas iusiurandum praestent de officio rite et fideliter obeundo necnon de secreto servando.

3) Acta cuiuslibet processus, iuxta praescriptas normas a qualibet Curia Poloniae peracti, mittantur, una cum voto latine exarato Episcopi dioecesanii, et cum animadversionibus defensoris vinculi eiusdem dioecesis, ad Exc.mum Poloniae Primatem, qui fasciculum tradet defensori vinculi, prouti supra designato, ut animadversiones suas pro vinculo quamprimum latine redigat.

4) Quando haec animadversiones praesto erunt, Exc.mus Primas eadem cum actibus universis transmittat singillatim tribus supradictis sacerdotibus, qui, post diligens actorum studium, seorsim singuli, nemine consulto et secreto, votum suum pro rei veritate latine redigant cum rationibus in iure et in facto ob quas ad suas conclusiones devenerunt.

5) Si tria vota, unanimiter pro concessione dispensationis concluserint, tunc Primas, votum suum latine redigat, in quo, prae oculis habitis Regulis Sacrae huius Congregationis et utendo votis trium laudatorum sacerdotum, mentem suam in casu pandet, argumentis itidem innixam tam in iure quam praesertim in facto, attentis etiam animadversionibus vinculi defensorum, quibus, si expediat, respondere ne omittat. In voto contineri debent coniugum testiumque in causa iuratarum depositionum peritiarumque **excerpta**, quae adsertum factum inconsummationis directe respiciant, quaeque a vernacula lingua rite exacteque sint in latinam conversa et adnotationem paginarum actorum originalium, a quibus desumpta sunt, diligenter referunt.

6) Si unum, et a fortiori si duo, e supramemoratis votis sacerdotum contra concessionem dispensationis in casu concluserint, acta processus in archivio Curiae reponatur et de re notitia Sacrae huic Congregationi mittatur; nisi forte, quando unum tantum votum dispensationi adversum extiterit, Exc.mus Primas, actis mature perpensis, persuasum sibi habuerit utiliter postulari posse supplementum actorum a Curia quae processum confecit: quo in casu ipse Curia dioecesanae accurata suppedit-

tabit suppletoriae instructoriae capita. Postquam vero supplementum actorum peractum fuerit, exquirat Exc.mus Primas votum illius sacerdotis qui antea contra concessionem dispensationis concluderat, et si ipse modo votum pro concedenda dispensatione protulerit, Exc.mus Primas Relationem conficiat iuxta ea quae n. 5 statuta sunt.

7) Vota demum Episcopi dioecesani triumque laudatorum sacerdotum cum animdversionibus utriusque vinculi defensoris, Voto seu Relationi Exc.mi Primatis adnectantur et quamcitius, et quamtutius, in fasciculo religata, ad hanc Sacram Congregationem mittantur, quae quidem reliqua peraget pro suo more peragenda ad iuris tramitem; non exclusa quoque facultate, si casus id sudaeat, acta originalia pro pleniori eorum studio, exquirendi.

In Audientia diei 25 Februarii 1950 habita ab infrascripto Cardinali Pro-Praefecto, Ss.mus Dominus Noster PIUS Papa XII, praefatum indultum **ad biennium**, si tamdiu alata adiuncta perseverent, a data huius indulti computandum duraturum, ratum habere dignatus est, mandavitque ut Exc.mo Archiepiscopo Poloniae Primati notificetur executioni demandandum.

Datum ROMAE, ex Aedibus eiusdem Sacrae Congregationis die 1 Martii 1950.

(—) † B. Card. Aloisi — Masella
(LS) Episcopus Praenestinus — Pro Praefectus
(—) J. Bracci, sec.

Publ.: Biskupski Stefan ks. *Prawo małżeńskie Kościoła rzymsko-katolickiego*, tom II, Proces małżeński, Olsztyn 1960 s. 459.

XII.

Instrukcja Prymasa Polski do procesu „super rato”

PRYMAS POLSKI

INSTRUCTIO PRIMATIS POLONIAE quoad transmissionem actorum processuum super rato et non consummato

Cum transmissio ad Sanctam Sedem universorum actorum processuum pro impetranda Pontifia dispensatione a matrimonio utpote rato et non consummato confectorum nimis difficilis videatur, SS.mus Dominus Noster PIUS Papa XII precibus Nostris — nomine omnium Poloniae Episcoporum porrectis — benigne annuens, perquisitionem actorum processuum, de quibus agitur. Nobis demandavit sub peculiaribus legibus, quae in supradictae Congregationis rescripto, die 1 mensis Martii a. c. sub numero 7013/49 edito, clare determinatae fuerant.

Quapropter Nos, praefatum indultum exsequentes, tres Adiutores necnon Vinculi Defensorum — ad normam numeri 2 eiusdem indulti — rite constituimus, qui in studium processuum super rato et non consummato, a qualibet Curia Poloniae peractorum, incumbent. Omnibus vero Curiis Poloniae vi facultatis Nobis concessae sequentem in hac materia, iuxta S. Sedis praescripta, instructionem damus.

1) Facultate ad conficiendum processuum super rato et non consummato a Polonia Primante impetrada, curandum est, ut in causa in-

struenda adamussum observentur Regulae et Normae a Sacra Congregatione de Disciplina Sacramentorum traditae die 7 mensis Maii anni 1923 et die 27 mensis Martii 1929 necnon Decretum S. C. S. Officii editum die 12 mensis Iunii 1942.

2) Singula acta iudicialia, tum causae tum processus, in continenti **tribus** exemplaribus exarentur, si hoc **facile** possibile sit (unum exemplar sufficit).

3) Clauso procesu dioecesanus vinculi defensor animadversiones suas **latine** conficiat (in duobus exemplaribus).

4) Deinde Episcopus Dioecesanus **latine** exaret votum suum iuxta rei veritatem sive circa factum adsertae inconsummationis sive circa existentiam causarum sive circa scandalum a consessione dispensationis forte oriturum (in duobus exemplaribus).

5) Translatio actorum in linguam latinam, licet valda utilis non est necessaria.

6) Acta cuiuslibet processus, ad normam Iuris completa atque in fasciculum religata, cum indice actorum et documentorum necnon cum testificatione actuarii de eorum fideli transcriptione tradenda sunt Nobis (Warszawa, ul. Miodowa 17) in tribus exemplaribus, ut tribus Adiutoribus seu Consultoribus, de quibus supra, transmittantur secundum praescripta numeri 4 memorati Sanctae Sedis indulti.

7) Oratores vel oratrices nullas informationes quoad cursum processum a Secretaria Poloniae Primatis expetant, nisi mediante propria Curia Dioecesana. Secretaria notitiam de dispensatione concessa vel denegata cum Ordinario loci communicabit, alias informationes nemini praebere tenetur.

GNESNAE, die 30 mensis Maii Anni Sacri 1950.

Publ.: Biskupski Stefan ks., *Prawo małżeńskie*, t. II, s. 458.

XIII.

Ustanowienie Sądu kościelnego w Białymstoku I instancją dla Administratury Apostolskiej w Drohiczynie

Prymas Polski

Num. ad 3035/50/R

DECRETUM

Susceptis precibus Administratoris Apostolici in Drohiczyn n/Bugiem, vigore specialissimarum facultatum Nobis a Sancta Sede tributarum, praesentibus Eidem Ordinario facultatem transferendi ordinarium tribunal primae instantiae suae dioeceseos ad iudicium in **Białystok** atque designandi ut tribunal secundae instantiae iudicium dioecesanum in Łomża benigne concedimus.

Datum VARSAVIAE, die 24 Decembris anni 1950.

(—) † Stefan Wyszyński

XIV.

Ustanowienie Sądu Arcyb. w Poznaniu instancją apelacyjną dla Sądu Biskupiego w Gorzowie

PRYMAS POLSKI

N. 23/50/P
(ad 5735/50)

Dekret

Przychylając się do prośby Administratora Apostolskiego w Gorzowie, na mocy szczególniejszych upoważnień nadanych Nam przez Stolicę Apostolską, niniejszym ustanawiamy Metropolitalny Sąd Duchowny w Poznaniu sądem apelacyjnym drugiej instancji dla Sądu Duchownego w Gorzowie.

Warszawa, dnia 11 października roku świętego 1950.

(—) † Stefan Wyszyński

XV.

Ustanowienie Trybunału w Gnieźnie III instancją dla Sądu kościelnego w Gorzowie

PRYMAS POLSKI

N. 2551/50/P

Dekret

Przychylając się do prośby Administratora Apostolskiego w Gorzowie, na mocy szczególniejszych upoważnień nadanych Nam przez Stolicę Apostolską, niniejszym naznaczamy Sąd Duchowny w Gnieźnie jako trybunał trzeciej instancji dla Sądu Duchownego w Gorzowie.

Warszawa, dnia 10 listopada 1950 r.

(—) † Stefan Wyszyński

XVI.

Erekcja Sądu Kościelnego w Opolu

PRYMAS POLSKI

N. 3180/51/R
ad 23751

D E C R E T U M

Vigore specialissimarum facultatum a Sancta Sede Nobis tributarum, praesentibus litteris in territorio Ordinariatus Silesiae Opoliensis pro omnibus causis a iure expresse non exceptis Tribunal Ecclesiasticum Primae Instantiae erigimus.

Daum Varsaviae, die 1 mansk Augusti 1951.

(—) † Stefan Wyszyński

XVII.

*Sąd Biskupi w Siedlcach kompetentny dla rozpatrywania spraw
Administratury Apostolskiej w Drohiczynie*

PRYMAS POLSKI

N. 3941/52/P.

D E C R E T U M

Annuentes precibus Administratoris Apostolici in Drohiczyn n/Bu-
giem, vigore specialissimarum facultatum a Sancta Sede Nobis tributa-
rum, praesentibus benigne concedimus, ut Ordinarium Tribunal primae
instantiae praefatae dioecesis in Iudicium Dioecesanum in Siedlc
transferri possit.

Datum VARSAVIAE, die 7 mensis Augusti a. D. 1952

(—) † Stefan Wyszyński

XVIII.

Tryb. Metr. w Gnieźnie III instancją dla Sądu Bisk. w Opolu

Prymas Polski

N. 4505/52/P
ad V.-18/52

D e k r e t

Na mocy szczególniejszych upoważnień nadanych Nam przez Stolicę
Apostolską, niniejszym wyznaczamy Nasz Sąd Duchowny w Gnieźnie
jako Trybunał III Instancji dla Sądu Duchownego w Opolu.

Warszawa, dnia 20 września 1952 r.

(—) † Stefan Wyszyński

XIX.

Rozszerzenie kompetencji sądów dla spraw Ordynariatu w Lubaczowie

PRAESES EPISCOPATUS

N. 1833/54/PE

D E C R E T U M

Annuentes precibus Ordinarii in Lubaczów, vigore specialissimae
facultatis a Sancta Sede Praesidi Conferentiarum Episcoporum Poloniae
tributae, praesentibus — attentis peculiaribus difficultatibus, in quibus
Iudicium Ecclesiasticum in Lubaczów versatur — benigne concedimus,
ut causae de nullitate matrimonii eorum, qui ante annum 1946 in Ar-
chidioecesi Leopoliensi matrimonium contraxerunt et nunc in aliis
Dioecesibus habitant, coram Iudiciis Ecclesiasticis Dioecesium, in quibus
actor vel actrix domicilium vel quasi-domicilium possideat, cognosci et
per sententiam definiri valeant. Servatis servandis.

Praesentibus valituris ad quinquennium.

Datum Varsaviae, die 19 Martii Anni Mariani 1954.

(—) † Michaël Klepacz

XX.

Trybunał Metr. w Gnieźnie II instancją dla diec. Włocławskiej

Praeses Episcopatus Poloniae
Episcopus Michaël Klepacz
Varsaviae

N. 2519/54/P.E.

D E C R E T U M

Exorto dubio circa competentiam iudicalem inter Tribunalia ecclesiastica, quodnam scilicet Iudicium competens sit ad pertractandas dirimendasque in gradu appellationis causas a Tribunali Dioecetano Vladislaviensi in prima instantia iudicatas, Nos, vigore specialissimae facultatis a Sancta Sede Praesidi Conferentiarum Episcoporum Poloniae tributae, praesentibus litteris — attentis votis Exc.morum ac Rev.morum D. norum Valentini Dymek, Archiepiscopi Posnaniensis, et Antonii Pawłowski, Episcopi Vladislaviensis, — declaramus ac statuimus, conservandam esse in posterum ab aliquot annis hucusque observatam praxim appellandi a sententiis primum coram Iudicio Dioecetano Vladislaviensi prolatis ad proprium tribunal Metropolitanum Gnesnae in secunda instantia iuxta praescriptum can. 1594 § 1 Codicis Iuris Canonici.

Insimul omnes processus Vladislavienses a Tribunali Metropolitanano Gnesnensi in secunda instantia et a Tribunali Cracoviensi in tertia instantia iam instructos sive sententia definitiva absolutos sive pendentes validos esse decernimus.

Datum Varsaviae, die 26 Maii Anni Mariani 1954

(—) † Michaëlis Klepacz

XXI.

Przeniesienie III instancji z Gniezna do Warszawy

PRAESES EPISCOPATUS POLONIAE
EPISCOPUS MICHAEL KLEPACZ
VARSAVIAE

N. 2840/54/P.E.

D E C R E T U M

Annuentes instantibus precibus Illustrissimi Domini Dr. Stanisłai Bross, Vicarii Generalis Archidioeceseos Gnesnensis sede impedita, vigore specialissimae facultatis a Sancta Sede Praesidi Conferentiarum Episcoporum Poloniae tributae, praesentibus litteris dispensamus Metropolitanum Tribunal Gnesnense ab onere iudicandi causas processuales in tertia instantia simulque — audito Exc.mo ac Rev.mo Domino Episcopo Venceslao Majewski, Vicario Generali Archidioeceseos Varsaviensis sede impedita — Metropolitanano Tribunali Varsaviensi deferimus ac committimus ius petrandi ac dirimendi in tertia instantia causas iudicatas in secunda instantia a:

- a. Tribunali Metropolitanano Cracoviensi;
- b. Tribunali Metropolitanano in Białystok;
- c. Tribunali Metropolitanano in Lubaczów;

- d. Tribunali Archiepiscopali Posnaniensi, qua Iudicio appellationis pro causis iudicatis in prima instantia a Tribunali Cracoviensi, Lubaczoviensi, Wratislaviensi et Gorzoviensi;
 e. Tribunali Doiecesano Vladislaviensi pro causis primum iudicatis a Tribunali Posnaniensi.

Sive in admissione causarum in praefato Tribunali tertiae instantiae sive in earum sententiis expressa fiat mentio supradicti Decreti.

Datum Varsaviae, die 24 mensis Junii Anni Mariani 1954.

L.S. (—) † Michaël Klepacz

XXII.

Sąd Biskupi w Pelplinie Sądem Apelacyjnym dla diecezji Włocławskiej

Praeses Episcopatus Poloniae
 Episcopus Michaël Klepacz
 Varsaviae

N. 4350/54/P.E.

BEATISSIME PATER,

Sacerdos Stanislaus Bross, Vicarius Generalis Archidioeceseos Gnesnensis, ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus, humillime exponit, quae sequuntur.

Ob peculiare conditiones, in quibus Archidioecesis Gnesnensis nunc versatur, praesertim ob carentiam sacerdotum, in iure canonico vere peritorum, Tribunal Metropolitanum Gnesnense non paucas passus est difficultates in adimplendis obligationibus, quibus tenetur vi canonis 1594 § 1 Codicis Iuris Canonici atque Decreti Praesidis Conferentiarum Episcoporum Poloniae diei 26 maii 1954 N. 2519/54/P.E. tamquam Iudicium Appellationis quoad causas in prima instantia coram Tribunali Vladislaviensi pertractatas. Quapropter supradictus Vicarius Generalis adiit Ordinarium Culmensem ab eoque consensum imploravit, ut — si id Sanctitati Vestrae placuerit — pro causis supra memoratis appellatio ad praefatum Ordinarium fieri possit; ideoque — rebus sic stantibus — devotissime a Sanctitate Vestra petit, ut Tribunal Culmense causas vladislavienses agitare in secunda instantia valeat.

Et Eeus etc.

Annuentes precibus instantissimis Illustrissimi Domini Stanislai Bross, Vicarii Generalis Archidioeceseos Gnesnensis, vigore specialissimae facultatis a Sancta Sede Praesidi Conferentiarum Episcoporum Poloniae tributae, praesentibus — attentis litteris Excellentissimi Domini Episcopi Casimiri Josephi Kowalski, Ordinarii Culmensis de die 15 Novembris 1954 N. 320/54/Ord. — Tribunal Metropolitanum Gnesnense ab onere dimplendi obligationes, quibus tenetur vi can. 1594 § 1 C. I. C., necnon Nostrae Decreti diei 26 maii 1954 N. 2519/54/P.E., benigne dispensamus atque concedimus, ut obligationes, de quibus supra, a Tribunali Cumensi adimpleri valeant. Servatis de iure servandis.

Praesenti Indulto ad triennium valituro.

Datum VARSAVIAE, die 18 Novembris Anni Mariani 1954.

(—) † Michaël Klepacz

XXIII.

Sąd Biskupi w Sandomierzu sądem II instancji dla Archid. Krakowskiej

PRAESES EPISCOPATUS

N. 1150/55/P.E.
ad 1990/55

D E C R E T U M

Annuentes precibus Vicarii Capitularis Cracoviensis, vigore specialissimae facultatis a Sancta Sede Praesidi Conferentiarum Episcoporum Poloniae tributae, praesentibus — attento voto Ordinarii Posnaniensis necnon consensu Ordinarii Sandomieriensis litteris diei 31 martii a. c. N. 1245/55 dato — benigne dispensamus supradictum Ordinarium **Posnaniensem** ab obligatione iudicandi in secunda instantia causas a Tribunali Cracoviensi in prima instantia iudicatas atque concedimus, ut in posterum appellatio a causis in prima instantia partractatis coram memorato Tribunali Cracoviensi fiat ad praefatum Ordinarium Sandomiensem. Servatis de iure servandis.

Praesentibus valituris ad triennium.

Datum Varsaviae, die 20 mensis Aprilis A. D. 1955.

(—) † M. Klepacz

XXIV.

Przeniesienie III instancji z Krakowa do Tarnowa

PRAESES EPISCOPATUS POLONIAE
EPISCOPUS MICHAEL KLEPACZ
V A R S A V I A E

ad 3299/58/P

N. 1610/56/E.P.

D E C R E T U M

Annuentes precibus instantissimis Vicarii Capitularis Cracoviensis, vigore specialissimae facultatis a Sancta Sede Praesidi Conferentiarum Poloniae tributae, praesentibus — attentis litteris Exc.mi ac Rev.mi D.ni Episcopi Ioannis Stepa, Ordinarii Tarnoviensis diei 10 maii a. c. — dispensamus Metropolitanum Tribunal Cracoviense ab onere iudicandi causas processuales in tertia instantia simulque Dioecessano Tribunali Tarnoviensi deferimus ac committimus ius pertractandi ac dirimendi in tertia instantia causas iudicatas in secunda instantia a:

- 1) Tribunali Metropolitanano Varsaviensi;
- 2) Tribunali Metropolitanano Posnaniensi qua Iudicio appellationis pro causis iudicatis in prima instantia a Tribunali Varsaviensi;
- 3) Tribunali Dioecessano Culmensi qua Iudicio appellationis pro causis iudicatis in prima instantia a Tribunali Gnesnensi et Vladislaviensi;
- 4) Tribunali Metropolitanano Gnesnensi qua Iudicio appellationis pro causis iudicatis in prima instantia a Tribunali Culmensi.

Insimul — annuentes precibus supradicti Ordinarii Tarnoviensis — confirmamus electionem sacerdotum, qui in litibus iudicandis a memorato Tribunali tertiae instntiae partem habent, prout sequitur: Praeses: Ignatius Dziedziak, Defensores vinculi Martimonialis: Petrus Gajda et

Joannes Kos, A secretis: Adalbertus Kania et Stanislaus Skorodecki, Iudices: Exc.mus ac Rev.mus D.nus Episcopus Carolus Pekała, Stanislaus Adamczyk, Joseph Brudz, Ludovicus Curyło, Stephanus Alexander Rusin, Joannes Rzepa, Ladislaus Węgiel et Stephanus Zalesieński. Sive in admissione causarum in praefato Tribunali tertiae instantiae sive in earum sententiis expressa fiat mentio supradicti Decreti.

Datum VARSAVIAE, die 22 meniss Maii A. D. 1956

De mandato speciali
(—) † Zygmunt Choromański

XXV.

*Sąd Biskupi w Przemyślu Sądem I instancji dla Ordynariatu
w Lubaczowie*

PRIMAS POLONIAE

N. 1839/56/P.E.
(ad 552/56)

DECRETUM

Susceptis precibus Ordinarii in Lubaczów, vigore specialissimae facultatis a Sancta Sede Praesidi Conferentiarum Episcopum Poloniae tributae, praesentibus — attento consensu Ordinarii Premisliensis Latinorum — Iudicium Archiepiscopale in Lubaczów super obligatione iudicandi in prima instantia causae matrimoniales eorum, qui in territorio, praefato Ordinario in Lubaczów subiecto, commorantur vel matrimonium contraxerunt, benigne dispensamus simulque Dioecetano Tribunali Premisliensi deferimus ac committimus ius pertractandi ac dirimendi in prima instantia causas supradictas. Servatis servandis.

Sive in admissione causarum sive in earum sententiis expressa fiat mentio huius Decreti.

Praesenti indulto valituro ad septennium.

Datum VARSAVIAE, die 12 mensis Junii A. D. 1956.

De mandato speciali
(—) † S. Choromański

XXVI.

Przywrócenie II instancji w Gnieźnie dla spraw diecezji Włocławskiej

Prymas Polski

N. 3570/56/P.

Decretum

Cum conditiones, in quibus Archidioecesis Gnesnesis ultimis tribus annis versabatur, omnino mutatae sint, vigore specialissimarum facultatum a Sancta Sede Nobis tributarum, praesentibus Decretum diei 18 Novembris 1954 N. 4350/54/P.E., ut Nostrum Tribunal Metropolitanum Gnesnense, quae iudicium Appellationis quoad causas in prima instantia coram Tribunali Vladislaviensi pertractatas, denuo obligationes suas — ad normam can. 1594 § 1 Codicis Iuris Canonici — adimplere valeat, revocamus.

Datum Varsaviae, die 10 mensis Novembris 1956.

(—) † Stefan Card. Wyszyński

XXVII.

Pozwolenie na ustanowienie Sądu Kośc. w Olsztynie

PRYMAS POLSKI

N. 1091/57/P
ad 1040/57

D E C R E T U M

Annuentes precibus Exc.mi D.ni Episcopi in Olsztyn, vigore specialissimarum facultatum a Sancta Sede Nobis tributarum, praesentibus litteris — attentis expositis — Decretum ab Augusto Cardinali Hlond die 1 martii 1946 quoad constitutionem Tribunalis pro Dioecesi Warmiensi editum derogamus, ut praefatus Ordinarius stalibe Iudicium Ecclesiasticum in suo territorio instituere valeat, insimul, ut Nostrum Tribunal Metropolitanum Varsaviense permaneat Iudicium Secundae Instantiae pro causis coram Iudicio Dioeceseos Warmiensi in prima instantia agitatis, benigne concedimus.

Datum Varsaviae, die 15 mensis Martii 1957.

(—) † Stefan Card. Wyszyński

XXVIII.

Ustanowienie instancji apelacyjnej przy Sądzie Metrop. w Krakowie

N. 4250/58/P

D E C R E T U M

Annuentes precibus Administratoris Apostolici Archidioeceseos Cracoviensis, vigore specialissimarum facultatum a Sancta Sede Nobis tributarum, praesentibus — attentis peculiaribus difficultatibus in casu occurrentibus — benigne concedimus, ut causae in Tribunali Metropolitanum Cracoviensi in prima instantia agitatae — non obstante praescripto can. 1594 § 2 Codicis Iuris Canonici — item in eodem Tribunali Metropolitanum Cracoviensi in secunda instantia agi possint, ea tamen conditione, ut in secunda instantia omnes iudicii personae — excepto actuario — aliae sint, quam illae, quae in prima instantia causam disceptarunt. In actis causarum, de quibus supra, mentio de praefato indulto expresse facienda est. Servatis ceteris de iure servandis.

Praesenti indulto valituro ad quinquennium.

Datum Varsaviae, die 30 mensis Iulii A. D. 1958.

(—) † Stefan Card. Wyszyński

XXIX.

Reorganizacja Sądów III instancja — Gniezno, Warszawa

PRYMAS POLSKI

Varsaviae, die 22 Octobr. 1960
5724/60/P.

D E C R E T U M

Cum decreta quoad constitutionem Tribunalium tertiae instantiae in Polonia hucusque edita, ob mutatas condiciones, reformanda sint, vigore specialissimarum facultatum a Sancta Nobis tributarum, praesentibus litteris — ius deferendi tribunali ecclesiastico iudicium tertiae instantiae in casu iudicatis in prima vel altera instantia a tribunalibus ecclesiasticis Poloniae denuo executioni mandantes — Tribunal Dioecesanum Tarnoviense ab onere iudicandi causas in tertia instantia, decreto diei 22 maii 1956 N. 16010/56/P.E. imposito, benigne dispensamus atque sequentes ad mentem Sanctae Sedis statuimus normas:

1) ad Tribunal Metropolitanum Gnesnense deferimus ac committimus jus pertractandi ac dirimendi in tertia instantia causas iudicatas in secunda instantia:

- a) a Tribunali Metropolitanum Varsaviensi,
- b) a Tribunali Archiepiscopali Posnaniensi, qua Iudicio appellationis pro causis, iudicatis in prima instantia a Tribunali Varsaviensi,
- c) a Tribunali Dioecetano Łomżenski pro causis primum iudicatis a Tribunali Metropolitanum in Białystok,
- d) a Tribunali Dioecetano Premisliensi — vi peculiaris privilegii — pro causis iudicatis ab eodem Iudicio in prima instantia.

2) ad Tribunal Metropolitanum Varsaviense deferentur in tertia instantia causae iudicatae in secunda instantia.

- a) a Tribunali Metropolitanum Gnesnensi,
- b) a Tribunali Metropolitanum Cracoviensi,
- c) a Tribunali in Białystok,
- d) a Tribunali Archiepiscopali Posnaniensi, qua Iudicio appellationis pro causis iudicatis in prima instantia a Tribunali Gorzoviensi, Lubaczoviensi et Vratislaviensi,
- e) a Tribunali Dioecetano Vladislaviensi pro causis primum iudicatis a Tribunali Archiepiscopali Posnaniensi,
- f) a Tribunali Dioecetano Culmensi qua Iudicio appellationis pro causis iudicatis primum a Tribunali Metropolitanum Gnesnensi;

3) Sive in admissione causarum in Tribunalibus tertiae instantiae sive in earum sententiis expressa fiat mentio praesentis Decreti;

4) Causae in tertia instantia, Tribunali Dioecetano Tarnoviensi usque ad diem 31 Decembris anni currentis delatae, Tarnoviae peragenda sunt. Servatis ceteris omnibus de iure servandis. Contrariis quibuslibet non obstantibus.

(—) † Stefan Card. Wyszyński

Publ.: „Wiadomości Archid. Gnieźnieńskie” 1/1961 s. 5—6 oraz w innych miesięcznikach diecezjalnych.

XXX.

Ustanowienie Trybunału Metrop. w Gnieźnie II instancją dla Sądu Arcyb. w Poznaniu

Prymas Polski

N. 2844/61/P

D E C R E T U M

Annuentes precibus Archiepiscopi Posnaniensis, vigore specialissimarum facultatum a Sancta Sede Nobis tributarum, attentis expositis,

praesentibus litteris Tribunal Dioecesanum Vladislaviense ab onere iudicandi in secunda instantia causas, a Tribunali Archiepiscopali Posnaniensi in prima instantia pertractatas, benigne dispensamus, ea tamen lege, ut causae in Iudicio Vladislaviensi usque ad diem 30 Iunii anni currentis delatae Vladislaviae peragantur. Insimul concedimus, ut Nostrum Tribunal Metropolitanum Gnesnense causas processuales, a praefato Iudicio Posnaniensi primum iudicatas, in secunda instantia, servatis omnibus de iure servandis, agitare valeat.

Contrariis quibuslibet non obstantibus.

Datum Varsaviae, die 31 mensis Maii A. D. 1961

(—) † Stefan Card. Wyszyński

XXXI.

Przeniesienie instancji apelacyjnej dla Tryb. Metrop. w Gnieźnie z Pelplina do Poznania

PRYMAS POLSKI

Decretum

Vigore specialissimarum facultatum a Sancta Sede Nobis tributarum, praesentibus litteris Tribunal Dioecesanum Culmense ab onere iudicandi in secunda instantia causas, Tribunali Nostro Gnesnensi in prima instantia pertractatas, benigne dispensamus, ea tamen lege, ut causae Iudicio Culmensi usque ad diem 30 iunii anni vertentis delatae Pelplini peragantur. Insimul — attento consensu, ab Exc.mo D.no Archiepiscopo Posnaniensi litteris diei 26 Maii anni currentis datis sub numero K. 366/61, rite praestito — consedimus, ut Tribunal Archiepiscopale Posnaniense causas processuales, a Iudicio Nostro Gnesnensi primum iudicatas, in secunda instantia, servatis omnibus de iure servandis, agitare valeat. Contrariis quibuslibet non obstantibus.

(—) † Stefan Card. Wyszyński

Publ.: „Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej” 9/1961 s. 252.

XXXII.

Przywileje dla Sądu Biskupiego w Gorzowie (przedłużenie)

Primas Poloniae

Varsaviae, die 7. IX. 1963
N. 4861/63/P

DECRETUM

Annuentes precibus Episcopi in Gorzów Wlkp., vigore specialissimarum facultatum a Sancta Sede Nobis tributarum, praesentibus litteris, attentis expositis, Decretum Nostrum de die 30 Augusti 1966 a. N. 3060/66/P., quo concessa est Episcopali Tribunali Gorzoviensi facultas *introducendi* causas de matrimonii nullitate partium in territorio Gorzoviensis Ordinariatus habitantium, quarum tamen forum copetens extra fines Poloniae invenitur, atque quo tributa est Officiali praefati Tribunalis

facultas accipiendi causas a catholicorum, ubi bonum commune processum expostulat, servatis omnibus clausulis praecedentis concessionis, necnon ceteris de iure servandis, benigne prorogamus.

Praesenti Indulto ad triennium valituro.

(—) † Stefan Card. Wyszyński

XXXIII.

Ustanowienie Sądu Biskupiego w Lublinie II instancją dla Sądu Biskupiego w Przemyślu

PRYMAS POLSKI

Varsaviae, die 8 December 1966
N. 4194/66/P
(ad 4454/66)

DECRETUM

Annuentes precibus Ordinarii Premisliensis Latinorum, vigore specialissimarum facultatum a Sancta Sede Nobis tributarum, praesentibus litteris, attentis expositis, Tribunali Episcopali Premisliensi tamquam Iudicium appellationis in II Instantia Tribunal Episcopale Lublinense benigne constituimus. Servatis ceteris de iure servandis.

Contrariis quibudlibet minime obstantibus.

(—) † Stefan Cardinalis Wyszyński

XXXIV.

Ustanowienie Sądu Metrop. w Warszawie III instancją dla Sądu Biskupiego w Przemyślu

Primas Poloniae

Varsaviae, die 30 Martii 1968
N. 968/68/P
ad 4194/66/P

Decretum

Laborum Tribunalium Poloniae sollicitantes, Decretum Nostrum a die 8 decembris 1966 N. 4194/66/P. quo Tribunal Episcopale Lublinense constitutum est tamquam Iudicium appellationis pro causis in prima Instantia in Tribunali Premisliensi disceptatis, complemus atque, vigore specialissimarum facultatum a Sancta Sede Nobis tributarum, prae oculis habito Decreto Nostro de die 22 octobris 1960 N. 5724/60/P, causas iudicatas in secunda Instantia a Iudicio Episcopali Lublinensi, ad Nostrum Tribunal Metroplitanum Varsaviense, tamquam Tribunal tertiae Instantiae, deferendas esse statuimus.

Servatis ceteris de iure servandis.

(—) † Stefan Card. Wyszyński

XXXV.

*Rozstrzygnięcie wątpliwości co do kompetencji Sądu Metrop.
w Krakowie względem spraw z diecezji opolskiej*

PRYMAS POLSKI

N. 1431/68/P.

Varsaviae, die 20 Maii 1968.

D E C R E T U M

Annuentes precibus Eminentissimi Domini Caroli Cardinalis WOJTYŁA, Ordinarii Cracoviensis, cum quaedam dubia quoad tenorem Rescripti S. Congregationis Consistorialis de die 4 octobris 1949 N. 1178/49, Tribunal Metropolitanum Cracoviense, ad recipiendas appellationes in causis Primae Instantiae Opoliensibus tunc in Katowice disceptatis, constituentis, moveantur, vigore specialissimarum facultatum a Sancta Sede Nobis tributarum, praesentibus litteris, attentis expositis, omnes causas Opolienses quae, constituto proprio Tribunali Opoliae, in secunda Instantia agitatae erant in Tribunali Metropolitanum Cracoviensi, ad cautelam — quod competentiam Tribunalis Metropolitanum Cracoviensis atinet — benigne sanamus; servatis ceteris de iure servandis.

(L. S.)

(—) † Stefan Card. Wyszyński

XXXVI.

*Ustanowienie Sądów apelacyjnych II i III instancji dla Sądu
Biskupiego w Opolu*

PRIMAS POLONIAE

N. 1432/68/P.

D E C R E T U M

Annuentes precibus Eminentissimi Domini Caroli Cardinalis WOJTYŁA, Ordinarii Cracoviensis, vigore specialissimarum facultatum a Sancta Sede Nobis tributarum, praesentibus litteris, praxim in Rescripto S. Congregationis Consistorialis de die 4 octobris 1949 N. 1178/49 fundatam affirmantes, pro causis in Iudicio Episcopali Opoliensi agitatis Tribunal Metropolitanum Cracoviense uti secundae Instantiae, Nostrum vero Iudicium Metropolitanum Varsaviense, uti tertiae Instantiae ordinarium appellationis gradum constituimus; servatis ceteris de iure servandis.

Varsaviae, die 20 mensis Maii A. D. 1968.

(L. S.)

(—) † Stefan Card. Wyszyński

ARGUMENTUM

De Iudiciis ecclesiasticis in Polonia a. 1945—1970

Agitur de iudiciis ecclesiasticis restauratis in Polonia post bellum, anno 1945 extinctum, et praesertim de eorum structura hierarchica et de principalibus quaestionibus quae in activitate iudiciali exercenda emergebantur. Praecipua documenta in hac materia collecta et chronologicè in adnexu posita, cum exarata sint latine, omnibus intensam vitam necnon diffucultates tribunalium in Polonia ostendunt.

Card. A. Hlond, Primas Poloniae, fuit primus qui administrationem iustitiae ecclesiasticae in regionibus praesertim Occidentalibus et Septentrionalibus Poloniae excitavit et organice composuit, quem Card. Sapieha, Metropolita Cracoviensis, efficaciter adiuvabat. Ab anno 1949 Stefan Wyszyński, Primas Poloniae, similiter specialissimis facultatibus a Sancta Sede tributis munitus, iudiciorum ecclesiasticorum in Polonia sollicitudinem habet, exceptis annis 1953—1956, quando impeditus erat. Tunc Praeses Episcopatus M. Klepacz, congruentibus facultatibus instructus, de iudiciis curam adhibebat.

Ut ex decretis eruitur, sedes tribunalium III instantiae primum locum habuit Gnesnae et Cracoviae, per tres autem annos Tarnoviae. Ab anno 1960 tribunalia metropolitana Gnesnae et Varsaviae iudicant causas matrimoniales in tertia instantia pro territorio ipsis circumscripto. Iudicium Premisliense ab anno 1951 usque ad annum 1966 sedes fuit utriusque instantiae pro suo territorio, similiter Iudicium Cracoviense usque ad hodiernum diem causas sui regionis bis disceptare facultatem habet. Si casus ferat, ulterior iudicii gradus ad singulos casus designatur a Primate Poloniae apud quodlibet tribunal, dummodo nova et gravia adsint argumenta. De sufficientia argumentorum collegialiter edicit ipsum tribunal a Primate designatum.

Momentosi sunt quinque conventus seu sessiones officialium et iurisprudentiae cultorum, convocandi ab anno 1949, qui ad unificationem modus procedendi in omnibus iudiciis dioecesanis in Polonia optimum contulerunt consilium. Inter hos conventus etiam studio doctrinae et iurisprudentiae incumbebant participantes. Quaestiones, quas officiales contemplerunt, sunt, inter alias, causae de praesumpta morte coniugis, de quibus saepe officiales discernebant et discernunt. Episcopatus Poloniae normas edidit quoad proceduram in his adhibendam.

Ab anno 1950 etiam processus super matrimonio rato et non consummato particularibus normis, a S. Congregatione de Disciplina Sacramentorum editis, regitur. Constitutum est ideo Tribunal Primatiale; ex relocatoribus consultoribus et defensoribus vinculi, a Primate electis, compositum. Unaquaque causa „super rato”, quae a tribunali delegato in dioecesi rite est instructa, a tribus consultoribus et defensore vinculi scrutatur, et si consultores votum pro dispensatione exhibeant, omnia vota, non vero acta, una cum relatione Primatis, ad Apostolicam Sedem transmittuntur.

Commissiones inter conventus officialium constitutae quaestionem quoque advocatorum sive instituti, quod partes in processum iuret in legitimo eorum iuris prosecutione, disceptaverunt proponentes, ut apud unumquodque tribunal iurisperitus sit ecclesiasticus, qui responsis consiliisque partibus serviat. Hoc in pluribus dioecesibus bene fungitur.

Commissiones etiam super unificatione nominum iudiciorum et specimen, quae in formalitatibus proceduræ adhibentur, deliberabant, at tamen ad conclusiones definitivas non pervenerunt, ob nimia varietate usus in sigulis tribunalibus.